

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

**Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ
СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ
Development of the teacher's pedagogical style of communication in the system
of methodical work**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Борисова Ольга Євгеніївна
Науковий керівник: к. пед. н., в. о. доцента
Гарачук Тетяна Володимирівна
Рецензент: к. пед. н.
Майорський В'ячеслав Віталійович

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
протокол №__ від «__» _____ 2022 року
В. о. завідувача кафедри
_____ Неля КУЗНЄЦОВА

Захищено на засіданні ЕК
протокол №__ від «__» _____ 2022 року
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ Сергій ІВАННІКОВ

Одеса 2022

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі, на основі аналізу психолого-педагогічної та фахової літератури, розглянуто теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти. Педагогічний стиль спілкування вчителя трактуємо як професійне спілкування вчителя з учасниками освітнього процесу, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної мети. Виокремлено особливості педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи ЗЗСО. Наголошено, що педагогічний стиль спілкування є найбільш продуктивним з точки зору організації педагогічного процесу та закладеного в нього методичного потенціалу. Вибрано діагностичний інструментарій та здійснено опис методик емпіричного дослідження. З метою оптимізації розроблено систему заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти.

Ключові слова: стиль спілкування, педагогічний стиль спілкування, методична роботи закладу освіти, розвиток педагогічного стилю спілкування, учасники освітнього процесу.

SUMMARY

In the qualification paper, based on the analysis of psychological-pedagogical and professional literature, the theoretical and practical aspects of the development of the teacher's pedagogical style of communication in the system of methodical work of the educational institution are considered. We interpret the teacher's pedagogical style of communication as professional communication between the teacher and the participants of the educational process, aimed at creating a favorable psychological climate and achieving a common goal. Peculiarities of the teacher's pedagogical style

of communication in the system of methodical work are singled out. It is emphasized that the pedagogical style of communication is the most productive from the point of view of the organization of the pedagogical process and its methodological potential. The diagnostic toolkit was selected and the methods of empirical research were described. For the purpose of optimization, a system of measures for the development of the teacher's pedagogical style of communication in the system of methodical work of the educational institution has been developed.

Key words: communication style, pedagogical communication style, methodical work of an educational institution, development of pedagogical communication style, participants in the educational process.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО	9
1.1. Змістовий аспект поняття «педагогічний стиль спілкування вчителя»	9
1.2. Особливості педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи закладу освіти	19
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗЗСО	31
2.1. Вибір діагностичного інструментарію та опис дослідження	31
2.2. Опис методик емпіричного дослідження	36
Висновки до другого розділу	42
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗЗСО	44
3.1. Хід та результати дослідження	44
3.2. Система заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти	52
Висновки до третього розділу	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Із упровадженням реформи Нової української школи в середній освіті посилилася співпраця між учителем, учнями й батьками, які є рівноправними та активними учасниками освітнього процесу, однодумцями та відповідальними за результат. Ініціюється якісний рівень взаємовідносин, побудований на новому змісті, підходах та формах співпраці.

Педагогіка партнерства – один із компонентів формули Нової української школи. Розглядаємо його як взаємна повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах і стосунках, розподілене лідерство, діалог-взаємодія-взаємоповага тощо. Основна парадигма педагогіки партнерства – становлення особистості, її духовності, індивідуальності, її самотворення, самопрограмування. Це докорінно відбивається і на стилі спілкування вчителя закладу загальної середньої освіти.

У професійній діяльності педагогічне спілкування виступає способом вирішення навчальних завдань, своєрідним соціально-психологічним забезпеченням освітнього процесу, а також методом організації взаємовідносин вчителя та учнів, забезпечуючи ефективність навчання та виховання.

Проблема спілкування дітей і дорослих, та її вплив на особистість дитини досліджували Л. Виготський, О. Запорожець, А. Мудрик та ін. Мотиваційну сферу спілкування розглядали В.Котирло, Л. Проколієнко, А. Рузська та ін. Ефективні форми і методи організації спілкування в освітньому процесі ЗЗСО розкрито у працях Л. Островської, Ю. Приходько та ін. Культуру спілкування та її вплив на розвиток і виховання дитини досліджували Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська та ін. Проблема формування та розвитку педагогічного стилю спілкування вчителів досліджувалася такими науковцями як А. Бодальова, Г. Волошина, Т. Грітченко, Я. Коломінський, І. Осадченко, Т. Торчинська, В. Щербань та ін.

Зауважимо, що педагогічний стиль спілкування вчителя – це основа професійної діяльності. На сьогодні, педагоги та психологи приділяють особливий інтерес проблемі розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя.

Педагогічний стиль спілкування є найбільш продуктивним з точки зору організації педагогічного процесу та закладеного в нього методичного потенціалу. Саме він забезпечує справжній морально-психологічний клімат, який віддзеркалюється між учасниками педагогічного процесу. Це сприяє подоланню різноманітних психологічних бар'єрів, які виникають під час взаємодії учасників освітнього процесу; продукує дієві міжособистісні стосунки між колегами, в яких органічно поєднуються діловий та особистий аспекти спілкування, відтак, створюється цілісна структура закладу освіти.

Підкреслимо, що розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя тісно пов'язаний з педагогічною майстерністю педагога, розвитком його творчого потенціалу, умінням учителя адекватно реагувати на різноманітні педагогічні ситуації, дотримуватись морально-психологічних норм, т. б. його методичною роботою у закладі освіти.

Не дивлячись на достатньо розгорнуте теоретичне осмислення в науковій літературі проблеми формування та розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, не достатньо уваги приділено саме питанню розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу загальної середньої освіти. Відповідна робота з вчителями ЗЗСО яскраво показала, що педагоги відчувають певні утруднення та потребують цілеспрямовано організованої роботи з розвитку педагогічного стилю спілкування в системі методичної роботи ЗЗСО. Отож, актуальність та недостатнє вивчення сформульованої проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження *«Розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи»*.

Об'єктом дослідження є педагогічний стиль спілкування вчителя закладу загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя у контексті методичної роботи.

Метою дослідження є розробка системи заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО.

Відповідно до мети дослідження визначено основні **завдання дослідження**:

1. Опрацювати психолого-педагогічну та методичну літературу щодо проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО.

2. Виокремити форми методичної роботи з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у закладі освіти.

3. Організувати, провести та проаналізувати результати емпіричного дослідження.

4. Розробити комплекс заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи ЗЗСО.

Методами дослідження є аналіз, синтез та узагальнення інформації при опрацюванні психолого-педагогічної, наукової, методичної літератури з проблеми дослідження; анкетування, опитування, бесіда; емпіричне дослідження; аналіз отриманих даних тощо.

База дослідження. Дослідження проходило на базі Златоустівського та Березівського закладу загальної середньої освіти Березівської міської ради Березівського району Одеської області.

Теоретичне значення роботи полягає у розкритті та уточненні сутності ключових понять дослідження, а систематизовані теоретичні матеріали надають можливість для подальшого ґрунтовного та всебічного вивчення даної проблеми.

Практична значущість дослідження полягає у розробці системи заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителів у системі методичної

роботи закладу загальної середньої освіти. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності вчителів ЗЗСО, викладачів ЗВО та здобувачів освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення результати дослідження оприлюднено в доповіді на II Науково-практичній онлайн-конференції для здобувачів вищої освіти та молодих учених «Актуальні проблеми педагогічної освіти в ХХІ столітті» (24.03.2022, м. Одеса).

Здобуті результати опубліковано у збірнику: Актуальні проблеми педагогічної освіти в ХХІ столітті : матеріали II Науково-практичної онлайн-конференції для здобувачів вищої освіти та молодих вчених. 24 березня 2022 року / за заг. ред. В.В. Ягоднікової. Одеса, 2022. С. 12-16.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО

1.1. Змістовий аспект поняття «педагогічний стиль спілкування вчителя»

Освітній процес у школі – явище складне, багатогранне та динамічне. Його відмінність впливає, насамперед, із тривалого спілкування між усіма учасника. Для вчителів – це не що інше, як професійна необхідність. З його допомогою здійснюється головне в педагогічній діяльності – вплив особистості на особистість.

Проблема спілкування вагома та багатоаспектна. Переважно спілкування розглядають як складний, багатшаровий процес контакту між людьми, породжений потребою спільної діяльності. Спілкування може одночасно виступати як процес взаємодії особистостей; процес обміну інформацією; ставлення людей один до одного; взаємний вплив людей один на одного; процес їхнього співпереживання та взаєморозуміння.

Зауважимо, що при спілкуванні важливо не лише сприймати інформацію, а й розуміти її. Передача, прийом, розуміння інформації демонструє взаємозв'язок: діяльність - спілкування - знання. Обмінюючись інформацією, учасники спілкування впливають один на одного.

Спілкування є однією з форм взаємодії людей у сфері їхньої діяльності. Залежно від цього розрізняють такі види спілкування: соціально спрямоване спілкування (лекція, розповідь, вистава); групово-предметне, яке безпосередньо обслуговує колективну працю; особистісно-орієнтоване спілкування як спілкування однієї людини з іншою.

На сьогодні існує різноманітність стилів спілкування (від підпорядкування до партнерства та відсутності цілеспрямованого впливу), які характеризують складність і різноманітність взаємин, але зупинимось на найпоширеніших та схарактеризуємо їх саме у контексті діяльності педагога у закладі освіти.

1. Авторитарний стиль спілкування: характерний схильністю до наказового тону, різких зауважень. Авторитетний учитель визначає загальні цілі роботи, встановлює поетапність виконання роботи, визначає, хто і як буде взаємодіяти, і при цьому, продемонструвавши прийом один раз, вважає своє завдання виконаним. Будь-яка ініціатива з іншого боку оцінюється як прояв небажаної особистої волі. Крім того, авторитарний педагог схильний суб'єктивно оцінювати успіх своїх колег, коментуючи не стільки роботу, скільки особистість виконавця.

2. Демократичний стиль спілкування: оцінюються насамперед факти, а не особистість. Основна особливість цього стилю спілкування полягає в тому, що колектив бере активну участь в обговоренні всього ходу майбутньої роботи та її організації, а окремий педагог лише стимулює їхню самостійність, намагаючись зайняти позицію «першого серед рівних».

3. Ліберальний стиль спілкування: вчитель уникає прийняття рішень, передає ініціативу колегам чи адміністрації закладу освіти. Безсистемно та безладно організовує і контролює діяльність колективу, виявляє нерішучість і непевність, показує систематичні коливання. У закладі освіти нестійкий мікроклімат, приховані конфлікти та протистояння [6].

Отже, кожен з описаних вище стилів спілкування, демонструє стосунки та взаємодію з партнерами, визначає його характер: від авторитаризму до партнерства і до відсутності цілеспрямованого впливу; кожен стиль передбачає домінування або монологічних, або діалогічних форм спілкування.

Безперечно, рівень професійної підготовки вчителя, риси характеру, темперамент значною мірою впливають на стиль спілкування вчителя. Але незважаючи ні на що, варто пам'ятати, що найкращими помічниками, які допоможуть кожному знайти свій неповторний стиль спілкування зі своїми учнями, є ваш життєвий досвід, моральні цінності та особисті погляди.

Досліджуючи особливості та специфіку використання різноманітних стилів спілкування в закладах освіти, у контексті нашого дослідження, вважаємо за доцільне розглянути педагогічний стиль спілкування вчителя.

Поняття «педагогічний стиль спілкування» стало предметом спеціальних науково-педагогічних досліджень порівняно недавно – у 70-80-х роках ХХ століття. Проблемі формування та розвитку педагогічного стилю спілкування присвячено значну кількість досліджень. Структуру та умови формування комунікативних умінь учителя розглядали М. Бандурка, І. Бех, О. Бондаренко, О. Киричук, С. Максименко, Т. Пироженко, Г. Сагач, І. Синиця та ін. Проблему ролі та особливостей реалізації педагогічного стилю спілкуванні досліджували А. Гардінер, Л. Орбан-Лембрик, І. Страхів, О. Хомяк, Р. Якобсон, Я. Яноушек та ін.

Отже, ми бачимо, що дослідження різних аспектів педагогічної комунікації є наскрізною у науковій спадщині педагогів ХХІ століття.

У науковій літературі педагогічний стиль спілкування трактовано як:

- форма професійного спілкування педагога з учнями, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату в колективі, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та стосунків між учасниками спілкування (Г. Волошина, Т. Грітченко, Л. Роєнко та ін.) [7];

- система, прийоми й навички соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів, змістом якої є обмін інформацією, виховний вплив, організація взаємостосунків за допомогою різних комунікативних засобів (М. Гамезо) [9];

- цілісна система операцій педагогічного спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію вчителя з учнями, опосередкована метою, завданнями педагогічної діяльності та властивостями різних рівнів індивідуальності педагога (В. Мерлін, Т. Торчинська та ін.) [3];

- багатоплановий процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогами й учнями, який породжується цілями їхньої спільної діяльності (Л. Карпенко та ін.) [6];

- сукупність засобів і методів, які забезпечують реалізацію цілей і завдань навчання та виховання і визначають характер взаємодії педагога з учнями (В. Крисько та ін.) [6] тощо.

Розглядаємо педагогічний стиль спілкування як усталену систему, комплекс, сукупність методів, прийомів та способів взаємодії вчителя з учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, іншими педагогами).

Педагогічний стиль спілкування відображає особливості комунікативних здібностей учителя, характер взаємостосунків, творчу індивідуальність учителя, особливості педагогічного колективу та прямо чи опосередковано впливає на методичну роботу педагога. Додамо, що стиль педагогічного спілкування залежить від особистих якостей педагога та визначеної ситуації спілкування.

Педагогічному стилю спілкуванню властиві як загальні риси спілкування, властиві пересічним людям, так і специфічні, властиві вчителям закладів освіти. Специфіка педагогічного стилю спілкування, насамперед, полягає у його спрямованості на саму навчальну взаємодію, на учнів з метою їхнього особистісного розвитку, навчання та виховання, а також на процес засвоєння знань. Як відомо, у стилі спілкування відображено особливості комунікативних здатностей педагога, його творча індивідуальність, характер його взаємин з учнями/колективом.

У педагогічному стилі спілкування, на думку Е. Торндайка, проявляються особливості комунікативних можливостей учителя; характер стосунків, що

склалися між учителем і учнями / колективом вчителів; творча особистість педагога; особливість учнівського класу / педагогічного колективу закладу освіти [7]. Відтак, педагогічний стиль спілкування – це усталена система прийомів і способів, що використовується педагогом у процесі взаємодії з учнями, їхніми батьками, а також колегами по роботі.

П. Селовой виділено такі підвиди педагогічного стилю спілкування:

1) спілкування на основі захоплення загальною спільною творчою діяльністю: своєрідне поєднання високого професіоналізму та гуманізму вчителя;

2) спілкування на засадах дружніх стосунків (спілкування-діалог): розвиток продуктивних стосунків вчителя з учнями;

3) спілкування-дистанція: дистанція є обмежувальним чинником у стосунках педагога з учнями, базується на авторитетній ролі, а не на особистості вчителя;

4) спілкування-залякування: виникає як результат небажання вчителя застосовувати індивідуальний підхід до дитини, наявність специфічних рис характеру вчителя, вороже ставлення до дітей;

5) спілкування-загравання: з'являється через нерозуміння вчителем завдань, які стоять перед ним; не володіння професійними компетентностями та особистісними здатностями до педагогічної професії [10].

У педагогічному спілкуванні важливу роль відіграють не тільки прийоми й методи, які використовує вчитель, а й індивідуально-психологічні властивості особистості. Спілкуючись із педагогом, учень засвоює вміння жити серед людей, розуміти їх, співпереживати, співчувати, допомагати іншим, турбуватися про них. Під час спілкування налагоджуються взаємовідносини між педагогом і учнями; здійснюється емоційний та вольовий взаємовплив і взаємодія його учасників, формується спільність думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передавання й засвоєння стилю поведінки,

звичок; формується пізнавальна спрямованість особистості; переборюються психологічні бар'єри тощо[10].

Як зазначає Дж. Мейер, педагогічний стиль спілкування як процес організації, встановлення й розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогом і учнями має мотиви, ціль, функції, зміст, способи реалізації та результат [12, с. 112] (див. рис. 1.1.).

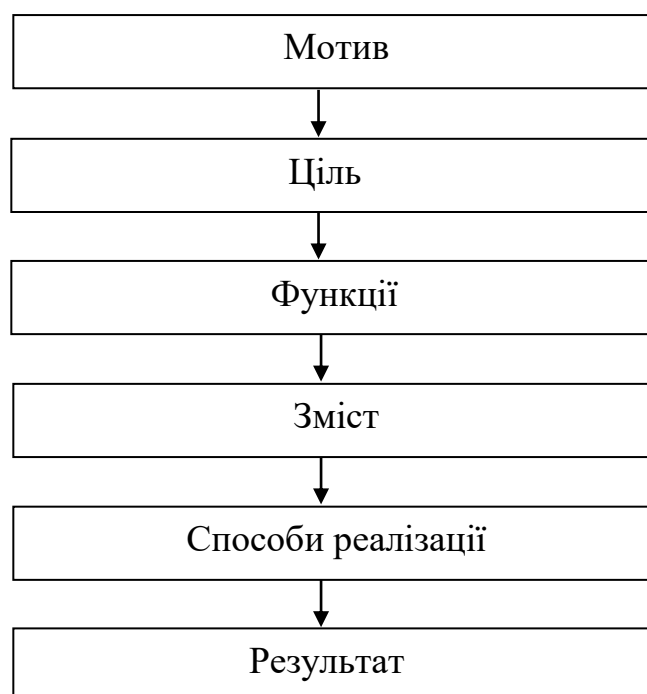

Рис. 1.1. Елементи педагогічного стилю спілкування

Мотивами педагогічного стилю спілкування можуть бути: потреби та інтереси педагога; потреби та інтереси суб'єктів спілкування; потреби, зумовлені необхідністю спільно розв'язувати навчально-виховні завдання. Співвідношення мотивів спілкування педагога з учнями може коливатися від повного збігу до конфлікту. Відповідно до цього спілкування може носити дружній або конфліктний характер.

Основними цілями педагогічного стилю спілкування може бути передача та отримання навчальної інформації, активізація суб'єктів спілкування,

управління спільними діями тощо. Цілі суб'єктів педагогічного стилю спілкування можуть збігатися або суперечити, від чого й залежить характер спілкування. Категорія цілей спілкування динамічна. Динаміку цілей розглядають як процес коригування в ході адаптації до середовища спілкування, що створюється його суб'єктами. Усвідомлення цілей спілкування розглядають як проектування, у якому точність проекту залежить від ступеня усвідомленості цілей.

Завдяки роботам Дж. Гілфорда та Х. Гарднера [12, с. 115] сформульовано такі функції педагогічного стилю спілкування:

- проєктивна (формулювання цілей спілкування, композиційна побудова змісту спілкування, прогнозування способів і видів комунікації);
- самопрезентаційна (демонстрування індивідуально-психологічних і соціально-психологічних властивостей особистості у процесі спілкування);
- інформаційна (прийом, зберігання та передавання інформації, обмін думками, індивідуальним досвідом тощо);
- мотиваційно-спонукальна (стимулювання активності суб'єкта спілкування, спрямування його на певні дії);
- контактна (емоційний контакт – встановлення єдності емоційних позицій педагога й учнів щодо змісту спілкування, пізнавальний контакт – розуміння індивідуальних особливостей і мотивів поведінки, схожості поглядів на предметний аспект спілкування);
 - соціально-перцептивна (сприйняття, пізнання і розуміння партнера);
 - інтерактивна (встановлення відносин, вироблення спільної стратегії взаємодії, реалізація соціальних ролей);
 - емоційно-ціннісна (емоційно-виразне передавання знань, прояв оцінних ставлень, переживання ситуації спілкування та реагування на емоційну напругу, викликання в суб'єкта спілкування адекватних емоційних переживань);
 - регулятивна (регулювання власної поведінки та поведінки учнів);

- рефлексивна (оцінювання поведінки учасників спілкування, аналіз вербальної і невербальної інформації та процесу спілкування).

Зміст педагогічного стилю спілкування, як вважає Дж. Гілфорд [14], це інформація, передавання та прийом якої здійснюється за допомогою знаків і знакових засобів. Передавання інформації у процесі педагогічного спілкування забезпечується вербальними та невербальними (міміка, жести, поза тощо) засобами.

У змісті педагогічного стилю спілкування науковцем [14] виокремлено інтелектуальний, емоційний та матеріальний аспекти. Інтелектуальний аспект передається через невербальні засоби й відображає ставлення суб'єктів спілкування до обміну інформацією. Про розуміння прийнятої інформації сигналізують насамперед жести, міміка, вираз очей, поза тощо. Емоційний аспект педагогічного стилю спілкування дає змогу його учасникам досягти спільних емоційних позицій та емоційних переживань щодо змісту, мети, способів спілкування й відносно один одного. Процес спілкування, що полягає в обміні інформацією, передбачає її матеріалізацію у звуковій хвилі (жива мова), запис на папері (письмове спілкування), запис із використанням технічних засобів. Отже, інтелектуальний, емоційний та матеріальний аспекти виступають у сукупності й цілісності.

Як відомо, результатом педагогічного стилю спілкування є досягнуте між його суб'єктами розуміння, поведінка учнів, позитивний настрій, сприятливий для навчання психологічний клімат, оптимальні умови для розвитку мотивації і творчого характеру навчальної діяльності, забезпечення управління соціально-психологічними процесами в учительському колективі.

У площині нашого дослідження зауважимо, що педагогічний стиль спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел [10; 12; 46] дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів (див. рис. 1. 2).

Рис. 1.2. Структура педагогічного стилю спілкування вчителя як виду діяльності

Комунікативний компонент педагогічного стилю спілкування є процесом своєрідного обміну науковою / навчальною інформацією а також думками, інтересами, почуттями між суб'єктами спілкування (вчитель-учні, вчитель-вчитель, вчитель-педагогічний колектив). Провідна роль у вербальній комунікації належить усному мовленню: монологу (усна мова, що використовується педагогом у формі пояснення, доповіді, розповіді, бесіди) та діалогу (мовленнєве спілкування двох або кількох суб'єктів) [10].

Безумовно, педагогічний стиль спілкування має ознаки діалогічності за умови: визнання рівності особистісних позицій; відкритості й довіри між педагогом і учнями; активної ролі, реальної участі останніх у процесі комунікації; зосередженості педагога на співрозмовникові та взаємовпливові їхніх поглядів; донесення кожним суб'єктом власної позиції, пошуку спільного рішення з урахуванням усіх думок; персоніфікованої манери висловлювання «Я вважаю», «Я гадаю», «Я хочу порадитися» тощо. Діалогічність спілкування ґрунтується на відкритості, щирості у спілкуванні, сприйнятті партнерів, прагненні до взаєморозуміння та співробітництва тощо.

Паралельно з вербальним педагогічний стиль спілкування характерний використанням невербальних засобів (жести, міміка, інтонація, паузи, манери, зовнішність, діапазон, тональність, темп, прояви настрою, пантоміма тощо). Отож, узгодженість вербальних і невербальних засобів сприймається як гармонія, а почуття міри у використанні вербальних і невербальних засобів – це необхідна складова добре розвинених комунікативних умінь педагога.

Якщо педагогічний стиль спілкування демонструє усвідомлені дії всіх учасників, то його називають взаємодією або інтерактивним спілкуванням. Інтерактивний компонент педагогічного стилю спілкування полягає в обміні не тільки знаннями, ідеями, але і впливами, взаємними спонуканнями, діями. Взаємодія може виступати у вигляді кооперації або конкуренції, згоди або конфлікту.

Інтерактивна сторона спілкування (спілкування як взаємодія) показує, що педагоги можуть не тільки обмінюватися інформацією, а й організувати обмін діями, планувати спільну діяльність, виробляти форми і норми спільних дій. Варто звернути увагу на пряму та непряму взаємодію інтерактивного компоненту педагогічного стилю спілкування вчителя. Пряма взаємодія характеризується прямим впливом, а опосередкована спрямована не на самого педагога, а на обставини його життя, середовище, професійне функціонування тощо.

Перцептивний компонент педагогічного стилю спілкування розглянуто як процес сприйняття, розуміння та оцінка іншого індивіда. Сприймати іншого, саме у контексті педагогічної діяльності, означає помічати зовнішні характеристики, співвідносити їх з особистісними властивостями і на цій основі інтерпретувати ці дії. Це відбувається у процесі переходу від міжособистісного сприйняття до розуміння й оцінки іншого педагога.

Отже, педагогічний стиль спілкування не передбачає обов'язкової спільності всіх компонентів, однак може бути характерний певними спільними елементами як позиція, інтерес, зміст, спосіб дії, характер вираження тощо.

Так, проведений аналіз поняття «педагогічний стиль спілкування» дав змогу зробити висновок, що його переважно розглядають як професійне спілкування вчителя з учнями / педагогічним колективом на уроці і поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної мети. Педагогічний стиль спілкування може бути ефективним тільки за умови поваги до співрозмовників, розуміння їхніх основних інтересів і потреб, правильного оцінювання комунікативних ситуацій та вибору найбільш підходящих прийомів спілкування. Варто пам'ятати, що педагогічний стиль спілкування – це система взаємодії вчителя і класу, а змістом є обмін інформацією, здійснення навчально-виховного впливу, організація стосунків.

1. 2. Особливості педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи закладу освіти

Реконструкція освіти передбачає її повне реформування, виведення на світовий рівень, відтак, торкається багатьох аспектів, серед яких важливе місце займає проблема наявності висококваліфікованих кадрів, які б володіли основами педагогічного стилю спілкування. Сьогодні у закладі освіти основний акцент робиться не лише на бездоганному знанні навчального предмета, а й володінні професійною мовою, відповідним стилем спілкування, визначальними ознаками якого є відповідність сучасним мовним нормам, бездоганне володіння невербальними засобами, секрети виразного читання тощо.

Педагогічний стиль спілкування є провідним у професійній діяльності вчителя. Запорукою продуктивного спілкування вчителя є його орієнтованість, професійне володіння комунікативною поведінкою, уміння долати комунікативні бар'єри та ускладнення. У нашому контексті, педагогічний стиль спілкування можна визначити як спілкування вчителя з колегами у процесі професійної діяльності, створення найкращих умов для розвитку мотивації і творчого характеру професійної діяльності, для правильного розвитку фахових компетентностей педагога, забезпечує сприятливий емоційний клімат для самонавчання та підвищення кваліфікації, сприяє управлінню різноманітними процесами в колективі тощо.

Методологічні аспекти розвитку освіти як науки проаналізовано В. Андрущенко, Г. Васяновичем, І. Зязюном, А. Коломієць, В. Краєвським, В. Кременем, Н. Ничкало та ін. Зокрема, В. Кремень наголошує, що сучасні цивілізаційні виклики потребують іншого педагогічного мислення, стимулюють перехід до інноваційної системи навчання, вимагають нової методології освіти. Це обумовлено забезпеченням професійно-особистісного розвитку педагога; модернізацією діяльності закладів освіти, які здійснюють власну діяльність на основі інтеграції традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних освітніх технологій; удосконаленням закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для неперервної освіти педагогічних працівників [8].

Зауважимо, успішна діяльність закладу освіти залежить від того, чи відмовиться педагог від стереотипів минулого, чи готовий він засновувати стосунки з учнями на принципах гуманізму та партнерства, чи змінив педагог стиль спілкування з учасниками освітнього процесу тощо. Дійсність вимагає позбутися звичних установок та стереотипів, подолати усталені парадигми, шукати нові форми спілкування та взаємодії. Критерієм фаховості має стати рівень загальної культури вчителя та оволодіння специфічними педагогічними характеристиками (високий рівень володіння теоретичними знаннями, уміння

впроваджувати теоретичні знання у практичній діяльності, здатність до постійного навчання та педагогічної рефлексії, сформовані професійні компетентності, сформований та розвинений педагогічний стиль спілкування, наявність особистісних здатностей та професійних якостей тощо).

На нашу думку, формування та розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя доцільно організовувати та здійснювати саме в аспекті методичної роботи закладу освіти. Як наслідок, відбувається цілеспрямоване підвищення рівня професійної компетентності, педагогічної майстерності, творчої ініціативи, піднесення престижу й авторитету вчителя, забезпечення ефективності освітнього процесу шляхом поглиблення дидактичних знань, умінь і навичок, підвищення інтелектуального, культурно-освітнього, предметно-наукового та психолого-педагогічного рівнів педагогічного працівника.

Окремі аспекти розвитку педагогічного стилю спілкування у системі методичної роботи закладу освіти студіювали Є. Бачинська (вектори змін методичної роботи в контексті реформування освіти в Україні), О. Вознюк (педагогічний стиль спілкування та його вплив на учасників освітнього процесу), О. Корніяка (культура спілкування як структурний компонент психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності), О. Лебідь (спілкування в організації методичної роботи закладу освіти), І. Микитюк (педагогічна культура вчителя в контексті сучасної культурно-освітньої ситуації), А. Нікітіна (види методичної роботи вчителя-словесника) та ін.

Як відомо, методична робота ЗЗСО ґрунтується на сучасних досягненнях психолого-педагогічних наук з урахуванням досвіду діяльності педагогів і конкретного аналізу результатів освітнього процесу. Участь у методичній роботі має бути професійним обов'язком кожного педагогічного працівника.

Методична робота, переважно, розглядається як цілісна система дій і заходів спрямованих на підвищення кваліфікації, професійної майстерності та

педагогічного стилю спілкування вчителя, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу.

У контексті нашого дослідження пропонуємо форми методичної роботи у закладі загальної середньої освіти, які ефективно впливають на розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя [8].

Теоретичний семінар необхідний для ознайомлення вчителя з останніми досягненнями педагогічної науки, накопичення педагогічного досвіду та розвиток педагогічного стилю спілкування. Також метою може бути виявлення проблем у роботі педагогічного колективу. Вимагає від педагогів-доповідачів у повідомленнях, лекціях, доповідях доступно висвітлювати актуальні питання освітнього процесу, зміст сучасних освітніх технологій, методів, прийомів і новітніх підходів до навчання. Такі семінари мають проводитися не частіше двох-трьох разів на рік, щоб не перевантажувати вчителів. (Наприклад, Індивідуалізація та диференціація навчання школярів. Нове положення про сертифікацію педагогічних працівників. Сучасні технології навчання та виховання. Удосконалення системи роботи класного керівника. Сучасний урок - що це? Способи підтримки активності учнів. Активізація діяльності учнів в освітньому процесі ЗЗСО. Психологічна атмосфера сучасного уроку. Вимоги до особистості сучасного вчителя тощо).

Майстерня вимагає дуже серйозної підготовки, оскільки педагоги знайомлять присутніх колег з досвідом своєї роботи (навчальної, наукової, пошукової), яку вони проводили певний час під керівництвом консультанта або спеціаліста управління (відділу) освіти. У центрі уваги семінару – не лише теоретичні питання, але й практичні аспекти, які є особливо цінними для підвищення професійного рівня педагогів та розвитку їхнього стилю спілкування.

Практикуми як форма методичної роботи є ефективним засобом залучення вчителів до творчої, пошукової, експериментальної та дослідницької діяльності, підвищення загальної педагогічної культури та розвитку педагогічного стилю спілкування. Так, методичний практикум – це система практичної роботи з удосконалення методичних навичок та вироблення прийомів ефективнішого вирішення завдань. Особливістю методичного практикуму є його чітко усвідомлена методична спрямованість, починаючи від цілей і закінчуючи способом проведення.

На методичних практикумах учителі працюють за встановленим алгоритмом:

- Виокремлення загальної проблеми практикуму з урахуванням потреб педагогічної діяльності даної категорії педагогів.

- Визначення загальної мети роботи.

- Поділ загальної проблеми на складові, що відповідають видам практичної роботи та визначення мети і цілей кожної.

- Планування індивідуальної практичної роботи, під час якої, крім мети та завдань, визначаються зміст, методи проведення, форми організації діяльності, очікуваний результат, його оформлення та способи презентації.

- Забезпечення навчальним матеріалом. Підбір джерел інформації, створення матеріалу тощо.

- Підготовка інструкцій.

При організації та проведенні методичного практикуму як форми методичної роботи з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя варто враховувати:

1. Умови підвищення ефективності методичного практикуму: прийняття педагогами методичної проблеми як суттєвої; врахування ступеня методичної підготовки вчителів; забезпечте вчителів чіткими ресурсами; можливість варіантного розв'язання задач, вибір найефективнішого варіанта (прийому).

2. Форми проведення методичного практикуму. Організаційні форми методичного практикуму дуже різноманітні. Серед них найбільш поширені на практиці: групові та індивідуальні заняття, методичний діалог, ділова гра, педагогічний ринг, тренінг.

3. Структура методичного практикуму: ознайомлення вчителів з методичною проблемою, включаючи розкриття історії проблеми; висвітлення проблеми в науково-методичній літературі, обґрунтування; актуальність даного питання; практична робота згідно інструкції; використання методів роботи над створенням навчального матеріалу; схеми, діаграми, таблиці, розв'язувати логічні задачі; підготовка проблемних завдань, питань; захист виконаної роботи; розробка методичних рекомендацій тощо.

4. Методи та прийоми проведення. Найчастіше в методичному практикумі практичні методи поєднуються зі словесними (опис, пояснення, евристична бесіда), наочними (демонстрація слайдів, відеофільмів, фрагментів навчальних фільмів, схем, таблиць тощо).

Варто підкреслити про роль та місце тренінгу як системи спеціально підібраних вправ для саморегуляції психофізіологічного стану, тренування різноманітних психічних процесів людини (уваги, уяви, волі, мислення тощо), відпрацювання способів сприйняття й переробки інформації, оволодіння різноманітними прийомами розвитку педагогічного стилю спілкування. Велика цінність тренінгу в можливості оцінити свою поведінку з боку, зробити самооцінку і оцінити свої дії. Тренінги більше, ніж інші форми роботи, створюють ситуацію переконливого «занурення в себе та свою діяльність». Тренінг розвиває у педагогів певні професійні уміння і навички, може використовуватися як самостійна форма методичної роботи, так і як методичний прийом у рамках методичного заходу. Тренінги бажано проводити в невеликих групах (від 5 до 10 осіб). Основними принципами роботи

тренінгової групи є: довірливе та відкрите спілкування, взаємоповага, щирість, відповідальність у розмові та при обговоренні результатів тренінгу.

Вікторину трактуємо як розважальну гру, у якій учасникам у певній послідовності (логічній, хронологічній тощо) ставлять питання, а учасники відповідають усно чи письмово. Вікторина дозволяє розширити та поглибити знання, набуті шляхом самоосвіти та практичної діяльності, удосконалити навички професійного стилю спілкування, поглибити уміння аналізу та систематизації інформатизації з різних джерел, а також моделювання та прогнозування дій, спрямованих на творчі зміни в педагогічній практиці.

Вікторини є самостійною формою методичної роботи, які можуть проводитись і на засіданнях дослідницьких гуртків чи методичних об'єднань у формі демонстрації малюнків, фотографій, відтворення звуко- чи відеозаписів, презентації комунікативних ситуацій чи безпосереднього спілкування.

Перед початком вікторини учасники ознайомлюються з правилами:

- 1) Відповідь кожного учасника оцінюється журі. У кінці бали підсумовуються і визначається переможець.
- 2) Якщо завдання вікторини задано заздалегідь, демонстрація его буде проводитися за сценарієм.
- 3) Відповіді на питання мають бути достатньо чіткими та змістовними.
- 4) При бажанні можна відповісти на питання з дозволу модератора.
- 5) Завдання в письмовій формі представляє капітан; оголошення результатів та церемонія нагородження відбудеться після закінчення.
- 6) Підсумок виражається в аналізі результатів, звертається увага на кращі відповіді, деякі з яких цитуються.

«Відкритий мікрофон» як форма методичної роботи сприяє розвитку полемічних навичок, мистецтво виступу перед аудиторією формує вміння висловлювати своє ставлення до реальних проявів життя колективу, таким чином формує та розвиває педагогічний стиль спілкування вчителя ЗЗСО.

Під час підготовки спочатку визначається проблема для обговорення. Для цього завчасно повідомляється колектив про збір анонімних записок із

запропонованими темами для обговорення. Оргкомітет аналізує отримані матеріали та визначає найважливіше питання для обговорення. В оголошенні повідомляється про день, час і тему обговорення. Пропозиції для обговорення важливої теми зазвичай починаються з такого прикладу формулювання: «Що я хочу сказати про ...», «Мої думки пов'язані з...», «Бажають словитися про ...», «Прошу слів тому, що...», «Чи варто ...» тощо.

Зміст діяльності оргкомітету під час підготовки «відкритого мікрофону» також включає підбір необхідного технічного обладнання, визначення спікерів, які бажають взяти участь у майбутній дискусії та призначення ведучого.

Результативність проведення цієї форми методичної роботи забезпечується підготовленістю до неї. Щоб виступи учасників були лаконічними за формою та глибокими, конструктивними за своєю суттю, можна порадити виступаючому, як за відомою логікою, побудувати виступ. З цією метою на допомогу організовується виставка літератури з ораторського мистецтва та обговорюваної проблеми. Надалі акцентується увага передбачуваних промовців на тому, що особливістю «відкритого мікрофона» є суворо обмежений час, тому необхідно дотримуватися регламенту і чітко, коротко викладати свої думки, формулювати пропозиції.

Така форма методичної роботи дає найвідчутніші результати, якщо вона є традиційною та проводиться систематично, наприклад, у період підбиття підсумків роботи закладу освіти (кінець півріччя, року).

Наукові конференції та педагогічні читання проводяться один раз упродовж року як своєрідний звіт вчителів, які підготували реферати, доповіді, повідомлення про результати своїх пошуків з тієї чи іншої проблеми. Метою науково-практичної конференції є узагальнення, ознайомлення та пропаганда кращого досвіду роботи, формування навичок проведення дослідницької роботи з навчально-педагогічної проблеми. Визначальними рисами конференції є: чисельний склад учасників; наявність учасників, запрошених з інших установ;

всєбічне висвітлення проблеми, невимушені дискусії та обговорення. Практична частина конференції реалізується у секціях та складається з перегляду фрагментів навчальних занять «наживо», на відео, моделювання навчальних занять, демонстрації прийомів, методів, засобів, технологій навчання, спілкування за темою, розв'язування педагогічних ситуацій тощо.

Тематика науково-практичних конференцій визначається найактуальнішими проблемами педагогіки, психології та пов'язана з практичною діяльністю ЗЗСО. Наприклад, презентація досвіду роботи прогресивних вчителів; навчальна діяльність як особлива форма активності дитини; про наступність освіти між початковою та середньою ланкою; реформа базової школи; розвиток естетичних уподобань педагога; розвиток базових знань – найважливіше завдання сучасної школи; проблеми та перспективи розвитку навчального співробітництва; порівняльний аналіз програм традиційного та розвиваючого навчання; проблеми та перспективи розвитку навчального співробітництва тощо.

Проведення педагогічних читань у закладі освіти вимагає залучення до підготовки всіх ланок методичної служби, оскільки ці читання є своєрідним підбиттям підсумків роботи методичних підструктур. Як правило, педагогічні читання проводяться за певною темою, пов'язаною безпосередньо із загальношкільною методичною темою. Педчитання не мають випадкового характеру, а відображають досвід роботи педагогів, їхні досягнення, успіхи, фіксують ті труднощі, які довелося долати на шляху до наміченого результату. Виступи освітян супроводжуються відеоматеріалами, таблицями, схемами, графіками, фотографіями, учнівською продукцією. Усі виступи обговорюються присутніми, часто у дискусійній формі, оскільки оптимально певна тема нікого не залишає байдужим. Бажано, щоб проведення читань планувалося для підбиття результатів роботи педколективу з єдиної методичної теми та пріоритетних проблем закладу освіти. Можлива тематика: розвиток творчого

потенціалу учнів; особистісне зростання як мета та результат педагогічного процесу; організація засвоєння навчальної інформації учнів на різних етапах уроку; вивчення та подолання труднощів у педагогічній діяльності тощо.

Майстер-клас як форма метоичної роботи відіграє важливу роль у розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя. Часто трактується як особливий жанр узагальнення та поширення педагогічного досвіду, що є оригінальним методом або авторською методикою, спирається на власні принципи і має певну структуру.

Майстер-клас відрізняється від інших форм методичної роботи тим, що в процесі його проведення йде безпосереднє обговорення пропонованого методичного продукту та пошук творчого педагогічного рішення проблеми як з боку учасників майстер-класу, так і з тренера-вчителя. Майстер-клас - це головний засіб передачі концептуальної нової ідеї своєї (авторської) педагогічної системи. Вчитель як професіонал упродовж років виробляє індивідуальну (авторську) методичну систему, що включає цілепокладання, проектування, використання послідовності низки відомих дидактичних та виховних методик, уроків, заходів, власні «ноу-хау», враховує реальні умови роботи з різними категоріями учнів. Відтак, педагог передає знання та уміння, власний досвідом навчання та виховання, є демонструє оригінальні методи освоєння певного змісту за активної ролі всіх учасників. Часто майстер-клас виступає особливою формою навчального заняття, яка заснована на «практичних» діях показу та демонстрації творчого вирішення певного пізнавального та проблемного педагогічного завдання.

У майстер-класі сконцентровано такі характеристики: виклик традиційній педагогіці, особистість вчителя з новим мисленням, не повідомлення знань, а спосіб їх самостійної побудови за допомогою всіх учасників, різноманіття думок, можливість виступити, довести власну думку, подискутувати над проблемними питаннями тощо.

Висновимо, опанування вчителем педагогічного стилю спілкування є необхідною умовою високої культури взаємодії вчителя та інших учасників освітнього процесу. Формування педагогічного стилю спілкування у системі методичної роботи пов'язане з розвитком творчої індивідуальності педагога. Адже, педагогічний стиль спілкування переважно розглядають як сукупність специфічних прийомів і засобів, які вчитель залежно від конкретних умов і можливостей реалізує у своїй діяльності на основі власного педагогічного досвіду, знань, умінь і навичок. Педагогічний стиль спілкування знаходить своє вираження в особливостях комунікативних здібностей учителя; характері стосунків; творчій індивідуальності педагога; активній участі у різних формах методичної роботи ЗЗСО. Педагогічний стиль спілкування має значний вплив на ефективність методичної роботи вчителя.

Висновки до першого розділу

Успішна реалізація державної освітньої політики щодо підвищення якості та пріоритетності шкільної освіти значною мірою залежить від професійної компетентності вчителів, його готовності до інновацій в освітній діяльності, рівня самоорганізації та прагнення до постійного самовдосконалення. Максимальне розкриття особистісного потенціалу педагога, спрямованого на високу ефективність професійної діяльності забезпечується процесом формування та розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя.

Педагогічний стиль спілкування, переважно, розглядають як інтегративну характеристику високої професійно-педагогічної компетентності педагога, яка зумовлена особистісно-діловими і професійними якостями, що виявляються в досконалому володінні предметом, здатності до продуктивної педагогічної взаємодії, творчості в навчально-виховній діяльності, готовності до постійного особистісного та професійного саморозвитку.

Педагогічний стиль спілкування вчителя трактуємо як професійне спілкування вчителя з учасниками освітнього процесу, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної мети.

Педагогічний стиль спілкування як процес організації, встановлення й розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогом і учнями має мотиви, ціль, функції, зміст, способи реалізації та результат. Йому властиві такі функції: проєктивна, само презентаційна, інформаційна, мотиваційно-спонукальна, контактна, соціально-перцептивна, інтерактивна, емоційно-ціннісна, регулятивна, рефлексивна.

Формування та розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя доцільно організовувати та здійснювати саме в аспекті методичної роботи закладу освіти. Як наслідок, відбувається цілеспрямоване підвищення рівня професійної компетентності, педагогічної майстерності, творчої ініціативи, піднесення престижу й авторитету вчителя, забезпечення ефективності освітнього процесу шляхом поглиблення дидактичних знань, умінь і навичок, підвищення інтелектуального, культурно-освітнього, предметно-наукового та психолого-педагогічного рівнів педагогічного працівника.

Методична робота, переважно, розглядається як цілісна система дій і заходів спрямованих на підвищення кваліфікації, професійної майстерності та педагогічного стилю спілкування вчителя, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу.

Виділено форми методичної роботи у закладі загальної середньої освіти, які ефективно впливають на розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя: семінар, майстерня, методичний практикум, вікторина, «відкритий мікрофон», наукові конференції та педагогічні читання, майстер-клас тощо.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗЗСО

2. 1. Вибір діагностичного інструментарію та опис дослідження

У кожної людини залежно від її характеру, поглядів, психічних особливостей виробляється власний стиль спілкування - набір найбільш типових ознак поведінки. Під педагогічним стилем спілкування, переважно, розуміють індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії вчителя та інших учасників освітнього процесу, тобто, це усталена система методів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі.

Стиль спілкування відображає особливості комунікативних здібностей учителя, характер стосунків між учителем і учнями, творчу індивідуальність педагога, особливості учнівського колективу. Часто педагогічний стиль спілкування залежить від особистих якостей учителя та комунікативної ситуації. До особистісних якостей, що визначають стиль спілкування, відноситься ставлення педагога до оточуючих та володіння організаторськими прийомами.

Метою нашого дослідження є організація, проведення та опрацювання результатів емпіричного дослідження процесу розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО. Для реалізації мети роботи нами спроектовано, розроблено та поетапно сплановано спеціальну роботу зі збору емпіричних даних, їх опрацювання, системний аналіз та інтерпретація. У другому розділі описано

процес вибору діагностичного інструментарію та здійснено опис методик емпіричного дослідження.

Вважаємо за доцільне висвітлити суть та особливості емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження – це спостереження й дослідження конкретних явищ, а також узагальнення, класифікація й опис результатів дослідження, впровадження їх у практичну діяльність [2].

Емпіричне дослідження використовується для відповідей на емпіричні питання, які мають бути чітко визначені відповідно до даних. Як правило, дослідник має певні теорії щодо досліджуваної теми. На основі цієї теорії висуваються певні припущення або гіпотези. На основі цих гіпотез робляться передбачення конкретних подій. Ці передбачення можна перевірити відповідними діями. Залежно від результатів будуть підтверджені або спростовані теорії, на яких ґрунтувалися гіпотези та передбачення.

Емпіричне дослідження зосереджено безпосередньо на об'єкті, який сприймати чуттєво; воно складає специфічну єдність чуттєвого і мисленнєве уявлення реальності, для якого воно стоїть на передньому плані. Інформація, отримана сенсорними засобами, далі обробляються раціональними засобами.

Точний аналіз даних із застосуванням стандартних статистичних методів у наукових дослідженнях має вирішальне значення для визначення достовірності емпіричних досліджень. Такі статистичні формули необхідні для формування логічних, добре обґрунтованих висновків. Якщо емпіричні дані досягають значущості у відповідних статистичних формулах, гіпотеза підтверджується, якщо ні, то гіпотеза відхиляється.

На емпіричному рівні дослідження часто використовують специфічні методи наукового пізнання. Один з найважливіших методів за емпіричним рівнем пізнання є спостереження – систематичне сприйняття предметів і

явищ, що передбачає з'ясування їх певних властивостей і відносини. На відміну від повсякденного спостереження, наукове спостереження опосередковується теоретичними знаннями і має цілеспрямовану діяльність. Ефективність усіх видів спостереження залежить від виконання певних вимог: цілеспрямованість (наявність чітко сформульованого завдання, рішення якого підлягає спостереженню); систематичність (безперервність, виконання відповідного плану); точна фіксація спостережуваних фактів різними засобами; спеціальна теоретична і практична підготовка дослідника, його увагу та уважність у процесі спостереження тощо [2].

До групи емпіричних методів дослідження відносяться: спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів досліджуваної діяльності (письмових, графічних, творчих і контрольних робіт), вивчення та узагальнення педагогічного досвіду та педагогічний експеримент.

Важливим методом дослідницької роботи є опитування. Методи опитування - бесіда, інтерв'ю, анкетування. Вони можуть бути усними і письмовими. Усні опитування – це як випадкові бесіди, так і цілеспрямовані інтерв'ю з респондентами (вчителями, учнями, їхніми друзями чи батьками за допомогою спеціально підготовлених питань (або програм). Інтерв'ю – це самостійний або додатковий метод дослідження, який використовується для отримання необхідної інформації для з'ясування незрозумілого під час спостереження. Бесіда ведеться за заздалегідь складеним планом з виділенням питань, що потребують уточнення, у вільній формі без запису відповідей співрозмовника [2].

Ефективним методом дослідницької роботи є анкетування. Анкетування – це різновид опитування, але не усного, а письмового. Це метод масового збору матеріалу за допомогою анкет. Ті, кому адресовані анкети, дають письмові відповіді на питання. Опитування, на відміну від інтерв'ю, пропонує більшу

логічну структуру, яка залишається незмінною впродовж усього опитування. Цей метод має багато незаперечних переваг: він дозволяє зібрати інформацію від великої групи людей за відносно короткий проміжок часу. Якщо опитування проведено правильно, то можливість впливу респондентів один на одного виключається. Але опитування потребує багато часу для обробки результатів і їх аналізу.

Застосування методу тестування є важливим у сфері дослідження явищ педагогічної дійсності. Тестування – це метод виявлення індивідуальних якостей особистості та інтенсивності їх прояву за допомогою серії питань, завдань, ситуацій тощо, тобто метод з використанням стандартизованих питань і завдань (тестів) які мають визначену шкалу цінностей. Тест є стандартизованим іспитом за часом. Він дає можливість із заданим ступенем вірогідності визначити поточний рівень знань, наявний у людини на даний момент, відносно стійкі особистісні властивості (в тому числі вміння та навички) і закономірності, стійкі риси поведінки. Тести дають можливість отримати якісну та кількісну оцінку вимірюваних характеристик.

Тестування є невід’ємним чинником управління особистістю, який передбачає систематичне самопізнання та самооцінку дослідником своєї індивідуальної роботи з розвитку якостей. Використання тестів допомагає: об’єктивно оцінювати свої особисті та ділові якості, стосунки з колегами, іншими людьми; подолати хибні стереотипи сприйняття себе та інших людей; правильна поведінка в напрямку успішної реалізації особистих і професійних цілей; робити розумний професійний вибір і реалістично визначати можливості професійного зростання тощо.

Наш емпіричне дослідження проходило у три етапи: підготовчий, основний та завершальний.

На першому (підготовчому) етапі було розроблено план емпіричного дослідження, проаналізовано ряд методик, вибрано необхідні методики та

адаптовано їх до даної проблеми, розроблено авторський діагностичний інструментарій (автори Т. Гарачук, О. Борисова). Також було конкретизовано час, порядок проведення методик та процедура їх обробки.

Визначено вибірку дослідження, у якому взяло участь 32 вчителів Златоустівського ЗЗСО та Березівського ЗЗСО Березівської міської ради Березівського району Одеської області.

На другому (основному) етапі було безпосередньо проведено дослідження та відбувся збір емпіричних даних.

На третьому (завершальному) етапі зроблено кількісний та якісний аналіз отриманого матеріалу, інтерпритовано отримані результати у відповідності до мети та завдань дослідження.

Відповідно до мети та завдань дослідження проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи обрано наступний діагностичний інструментарій:

1. Анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
2. Опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
3. Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
4. Бесіда за планом з вчителями закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).

Підкреслимо, вибір правильного діагностичного інструментарію, що підходить до об'єкту та предмету дослідження, формування репрезентативної вибірки, слідування вимогам проведення емпіричного дослідження (умови, порядок використання методик, респонденти, час) дозволило правильно реалізувати завдання нашого дослідження.

2. 2. Опис методик емпіричного дослідження

Вважаємо за доцільне розглянути та описати кожен методик для дослідження стану розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу загальної середньої освіти.

Педагогічна методика – «Анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти» (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток А). Анкета призначена для вивчення думки вчителів щодо стану та розвитку педагогічного стилю спілкування в системі методичної роботи закладу освіти.

Необхідно уважно прочитати подані питання, обміркувати та дати одну правильну відповідь. Час виконання завдань – 10 хвилин.

1. Чи належним чином, на Вашу думку, слід організувати роботу з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у вашому ЗЗСО?

- а) Так.
- б) Важко відповісти.
- в) Ні.

2. На Вашу думку, на якому рівні у вашому закладі організована робота з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

- а) Високому.
- б) Достатньому.
- в) Низькому.

3. Чи вважаєте Ви, за доцільне, розвивати власний педагогічний стиль спілкування?

- а) Так.
- б) Важко відповісти.
- в) Ні.

4. Який Ваш власний стиль спілкування?

- а) Демократичний.

б) Ліберальний.

в) Авторитарний.

5. Чи розумієте Ви поняття «методична робота в закладі загальної середньої освіти»?

а) Так.

б) Важко відповісти.

в) Ні.

6. Що впливає на якість організації Вашої методичної роботи? (оберіть декілька варіантів)

а) Курси підвищення кваліфікації.

б) Робота методичних об'єднань ЗЗСО.

в) Неперервна освіта педагога.

г) Вивчення та використання педагогічного досвіду колег.

д) Систематичні засідання творчої групи вчителів.

ж) Активна діяльність директорату ЗЗСО.

з) Діяльність працівників Центрів професійного розвитку педагога.

7. Чи можна, на Вашу думку, розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?

а) Так.

б) Важко відповісти.

в) Ні.

8. Хто, на вашу думку, має координувати процес розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи?

а) Сам учитель.

б) Заступник директора з методичної роботи.

в) Працівники Центрів професійного розвитку педагога.

Наступна методика – «Опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти» (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток Б).

Методика призначена для вивчення думки вчителів щодо стану та розвитку педагогічного стилю спілкування в системі методичної роботи закладу освіти.

Час виконання завдань – 10 хвилин.

Надаємо орієнтовний перелік питань:

1. Що називають стилем спілкування?
2. Як трактується сутність поняття «стиль спілкування» у психолого-педагогічній літературі?
3. Що ви розумієте під поняттям «педагогічний стиль спілкування»?
4. Які стилі спілкування вам відомі? Які вчені є їх розробниками?
5. Визначте позитивні й негативні риси авторитарного, демократичного та ліберального стилів спілкування педагога.
6. Як розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?
7. Які методи та прийоми сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи?
8. Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

Ще одна методика – «Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти» (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток В).

Дана методика призначена для вимірювання знаннєвого аспекту проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО.

Необхідно подумати та вибрати правильний варіант відповіді. Час на виконання – 15хвилин.

Пропонуємо наступні тестові завдання:

1. Педагогічний стиль спілкування – це ...

а) сукупність пізнавальних властивостей особистості, які виявляють себе та розвиваються в ході успішного вирішення проблем та завдань;

б) індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії вчителя та інших учасників освітнього процесу;

в) самостійною, ініціативною діяльністю дитини, спрямованою на пізнання навколишньої дійсності.

2. Від чого залежить педагогічний стиль спілкування вчителя?

а) Особистих якостей вчителя та мовленнєвої ситуації.

б) Проявів емпатії.

в) Клімату в педагогічному колективі.

3. Педагогічний стиль спілкування вчителя буде дієвим та продуктивним, якщо ...

а) стиль спілкування буде характерний схильністю до наказового тону, різких зауважень;

б) заснований на повазі до всіх учасників освітнього процесу;

в) учитель уникає прийняття рішень, передає ініціативу колегам чи адміністрації закладу освіти.

4. Про який стиль спілкування вчителя йде мова: «політика диктату й опіки, а в разі опору школярів владному тиску вчителя призводить до конфронтації»?

а) ліберальний;

б) демократичний;

в) авторитарний.

5. Методична робота – це

а) постійне та систематичне підвищення кваліфікації педагогів;

б) система взаємозалежних дій педагога, спрямованих на професійний розвиток, вдосконалення педагогічного потенціалу колективу та освітнього

процесу, досягнення оптимального рівня навчання, виховання і розвитку школярів;

в) самоосвітня діяльність вчителів.

6. Які цілі методичної роботи ЗЗСО допомагають розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

а) виявлення, узагальнення, поширення передового педагогічного досвіду, обмін цінними методичними знахідками з колегами;

б) збагачення теоретичних знань педагогів;

в) осмислення та упровадження нових нормативних актів та документів.

7. Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

а) методичні виставки, виготовлення стіннівок, оформлення бюлетнів;

б) індивідуальні консультації, методичні об'єднання, семінари конференції, педагогічні читання, рольова гра;

в) робота методичного кабінету, участь у методичній раді школи.

8. Про яку форму методичної роботи йде мова: «організовується з метою термінового розв'язання складної навчально-методичної проблеми шляхом висунення припущень, обговорення, дискутування, доведення/спростування власної думки. Особливістю є максимальна концентрація уваги педагогів на даній проблемі, активна участь усіх учасників у її обговоренні»?

а) відкритий урок;

б) рольова гра;

в) «мозковий штурм».

Опрацювання результатів відбувається за ключем, наведеним у таблиці. Загальна сумарна оцінка результатів складається за ключем: 1 правильна відповідь – 1 бал.

№ питання	1	2	3	4	5	6	7	8
правильна відповідь	б	а	б	в	б	а	б	в

Останньою пропонуємо план бесіди з вчителями закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток Г), яка дозволяє визначити роль педагогічного спілкування для кожного працівника.

Час виконання завдань – 20-25 хвилин.

Надаємо орієнтовні питання для бесіди:

1. Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування у кожного вчителя?

2. Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?

3. За допомогою яких методик, прийомів, технологій, на Вашу думку, можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя?

4. Продовжіть речення: Запорукою педагогічного стилю спілкування вчителя є: його спрямованість на дитину, захопленість своєю справою,

5. Обґрунтуйте поетапність розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, користуючись наступною послідовністю дій: вивчити свої ..., встановити недоліки ..., працювати над подоланням ..., оволодіти технологією ..., закріпити набуті знання

6. Як Ви вважаєте, яке значення має педагогічний стиль спілкування для вчителя?

7. Вкажіть найефективніші засоби розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

8. Якими якостями повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування?

9. Якими професійними вміннями повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування?

10. Яких професійних умінь Вам бракує для планомірного розвитку педагогічного стилю спілкування?

Отже, розроблений нами діагностичний інструментарій допоможе здійснити емпіричне дослідження та вивчити стан розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи закладу загальної середньої освіти.

Висновки до другого розділу

Спілкування – це складний, багатогранний процес встановлення контактів між людьми, який породжується потребою спільної діяльності. Спілкування може виступати одночасно як: процес взаємодії між індивідами; процес обміну інформацією; ставлення людей один до одного; взаємний вплив людей один на одного; процес їх співпереживання та взаєморозуміння.

Педагогічний стиль спілкування розглядаємо як систему соціально-психологічної взаємодії педагога та всіх учасників освітнього процесу, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов спільної діяльності. Для цього педагогу необхідно вміти швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, які постійно змінюються, знаходити відповідні засоби спілкування, які б відповідали його індивідуальності. Відомо, що непрофесійне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, викликає зниження працездатності, порушення динаміки мовлення, небажання мислити і діяти самостійно, відчуженість, стійке негативне ставлення до вчителя. Педагогічний стиль спілкування передбачає високий рівень культури, що свідчить про здатність учителя реалізувати свій потенціал у виборі певного концепту власної поведінки.

Емпіричне дослідження проходило у три етапи: підготовчий, основний та завершальний.

У дослідженні взяло участь 32 вчителя Златоустівського ЗЗСО та Березівського ЗЗСО Березівської міської ради Березівського району Одеської області.

Відповідно до мети та завдань дослідження проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи обрано наступний діагностичний інструментарій:

1. Анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
2. Опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
3. Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).
4. Бесіда за планом з вчителями закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗЗСО

3. 1. Хід та результати дослідження

Педагогічний стиль спілкування вчителя переважно розглядають як усталена система методів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їхніми батьками чи колегами по роботі. Все залежить від особистих якостей вчителя та комунікативної ситуації. До особистісних якостей відноситься ставлення педагога до дітей та володіння організаторськими прийомами.

Стиль спілкування знаходить своє вираження: особливості комунікативних здібностей учителя; характер стосунків між учителем та іншими учасниками освітнього процесу; творча індивідуальність педагога; особливості колективу. Педагогічний стиль спілкування вчителя суттєво впливає на системність і ефективність професійної діяльності: забезпечує готовність учнів до сприйняття знань, сприяє зняттю психологічного бар'єру, наближає учасників освітнього процесу до вчителя.

Педагогічний стиль спілкування вчителя на основі доброзичливих стосунків базується на особистісному позитивному сприйнятті вчителя, який виявляє доброзичливість і повагу до оточуючих. Учителі не повинні приймати легковажний тон, бути похмурими, дратівливими або кричати.

Метою нашого емпіричного дослідження є вивчення стану розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО.

Наша дослідна робота проходила на протязі вересня-жовтня 2022–2023 н. р. на базі Златоустівського та Березівського закладів загальної

середньої освіти Березівської міської ради Березівського району Одеської області. У дослідженні взяло участь 32 педагоги.

Перша проведена методика – «Анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти» (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. рис. 3.1.). Анкета призначена для вивчення думки вчителів щодо стану та розвитку педагогічного стилю спілкування в системі методичної роботи закладу освіти. Педагогам потрібно було уважно прочитати подані питання, обміркувати та дати одну правильну відповідь. Час виконання завдань – 10 хвилин.

Так, на питання «Чи належним чином, на Вашу думку, слід організувати роботу з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у вашому ЗЗСО?» 56,3% респондентів важко відповісти, 31,3% надали стверджувальну відповідь, а 12,4% педагогів відповіли негативно. На питання «На Вашу думку, на якому рівні у вашому закладі організована робота з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?» 28,2% педагогів вибрали високий рівень, 53,2% – достатній, 18,6% надали перевагу низькому рівню. 25% вчителів вважають за доцільне розвивати власний педагогічний стиль спілкування, 50% важко відповісти, а 25% респондентів не планують розвивати власний педагогічний стиль спілкування. Щодо питання про власний стиль спілкування, то 59,4% притаманний демократичний стиль спілкування, 31,3% – ліберальний стиль, 9,3% мають авторитарний стиль спілкування. Стосовно сутності поняття «методична робота в закладі загальної середньої освіти», то переважна більшість 62,5% орієнтуються у даному понятті, 21,9% – важко відповісти, 15,6% не розбираються в особливостях методичної роботи в ЗЗСО.

На питання «Що впливає на якість організації Вашої методичної роботи?», відповіді розділилися майже однаково, 62,5% респондентів вибрали курси підвищення кваліфікації, робота методичних об'єднань ЗЗСО, неперервна освіта педагога, вивчення та використання педагогічного досвіду колег, систематичні засідання творчої групи вчителів. 37,5% обрали активну

діяльність директорату ЗЗСО та ефективну діяльність працівників Центрів професійного розвитку педагога. На питання «Чи можна, на Вашу думку, розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?» 43,8% вчителів вагаються у відповіді, 31,3% надали позитивну відповідь, а 24,9% – відповіді негативно. Щодо особи, яка має координувати процес розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи, то 62,5% обрали самого вчителя, 25% – заступника директора з методичної роботи, 12,5% надали перевагу працівникам Центрів професійного розвитку педагога.

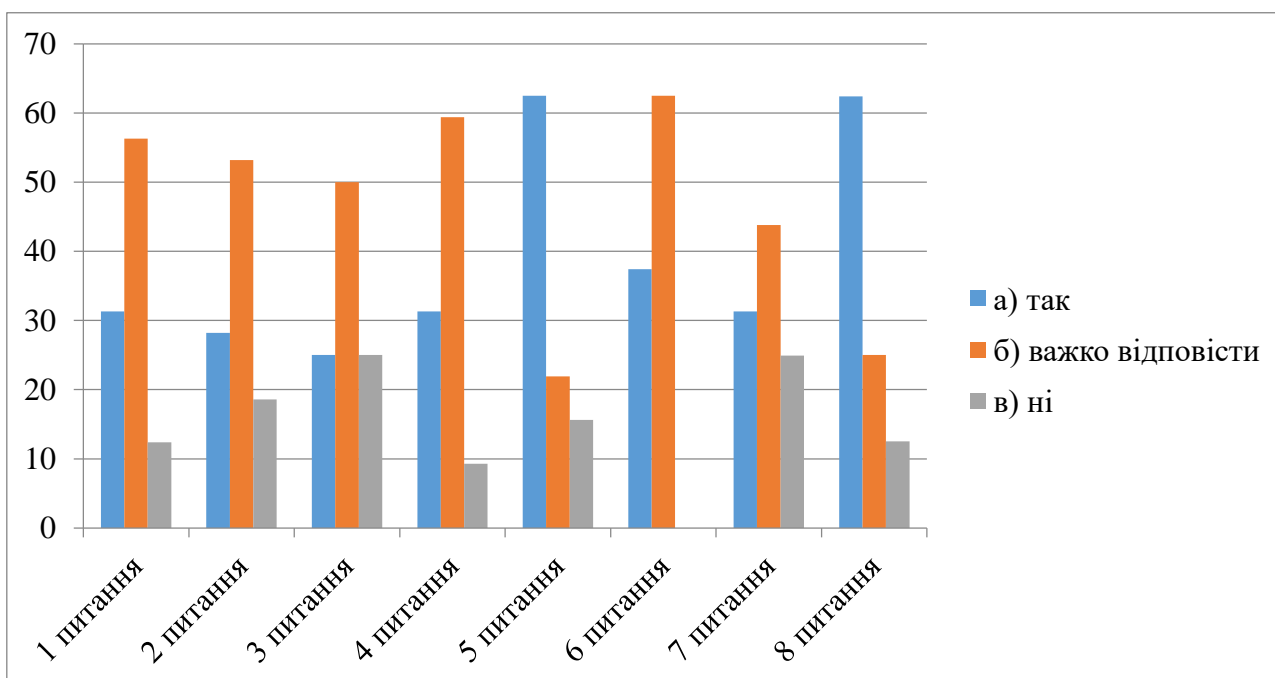

Рис. 3.1. Результати анкетування вчителів закладу загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Наступною вибрано опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток Б). Ця методика призначена для вивчення думки вчителів щодо стану та розвитку педагогічного стилю спілкування в системі методичної роботи закладу освіти.

Варто зауважити, що відповіді були різноманітні, відповідно до віку, педагогічного стажу, особливостей професійної діяльності, зайнятої посади, участь у методичній роботі вчителів тощо. Узагальнені результати та відповіді подаємо нижче.

На питання «Що називають стилем спілкування?», 53,2% продемонстрували обізнаність у даному питанні, 18,6% ніколи не чули про такий стиль спілкування, 28,2% не вважають за доцільне розглядати дане питання.

Щодо трактування сутності поняття «стиль спілкування» у психолого-педагогічній літературі, то 62,5% змогли знайти та надати тлумачення даного поняття, 37,5% респондентів не орієнтуються у даному питанні та продемонстрували низькі навички роботи з літературними джерелами.

На питання «Що ви розумієте під поняттям «педагогічний стиль спілкування», 62,5% сказали, що це складний процес встановлення контактів, який з'являється у результаті спільної діяльності, 21,9% – це цілісна система соціально-психологічної взаємодії між вчителем та учнями, 15,6% зазначили, що це стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного.

Стосовно стилів спілкування, які вам відомі та які вчені є їх розробниками, то найчастіше зазначено: авторитарний, демократичний, ліберальний – 56,3%; авторитарний, демократично-ліберальний, суперечливий – 12,4%; партнерський, непартнерський – 31,3%. Щодо вчених-дослідників, які працювали над цією проблемою, то найчастіше прозвучали І. Зязюн, П. Щербань, С. Абрамович, Т. Грітченко, Р. Нортон та ін.

На питання «Визначте позитивні й негативні риси авторитарного, демократичного та ліберального стилів спілкування педагога», 31,3% вчителів змогли впевнено виокремити риси авторитарного, демократичного та ліберального стилів спілкування, 43,8% вагалися та плуталися у відповідях, а 24,9% не змогли надати впевнених відповідей.

На питання «Як розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?», 28,2% надали чіткі поради та рекомендації опираючись на власний досвід та практику, 53,2% змогли відповісти на питання, консультуючись із довідковою літературою, 18,6% респондентів не змогли надати чітких рекомендацій щодо розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи ЗЗСО.

Щодо методів та прийомів, які сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи, 62,5% обрали методи та прийоми інтерактивної технології навчання, 25% – методи та прийоми технології розвитку критичного мислення, а 12,5% надали перевагу кооперативній роботі.

На останнє питання «Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічний стиль спілкування вчителя?», було обрано індивідуальні консультації, науково-практичні конференції та педагогічні читання, майстер класи та тренінги, супервізії та інтервізії, робота методичних об'єднань та проблемних груп тощо.

Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т.Гарачук, О.Борисова) (див. додаток В) призначено для вимірювання знаннєвого аспекту проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО. Педагогам потрібно було подумати вибрати правильний варіант відповіді. Результати тестування подано у таблиці 3.1.

Висновимо, в середньому, 31,3% вчителів відповіли на всі питання правильно, тобто показали високий рівень оперування теоретичними знаннями з проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування педагога в системі методичної роботи закладу освіти. 43,8% відповіли на запропоновані питання з незначними помилками, тобто показали середній рівень володіння теоретичними знаннями з даної проблеми, а 24,9% респондентів зробили

3-4 помилки у тестовій роботі, відтак продемонстрували не знання та не оперування інформацією з проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування педагога в системі методичної роботи закладу освіти.

Таблиця 3.1.

Тестування вчителів закладів загальної середньої освіти
(автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Питання	Правильна відповідь	
	Кількість педагогів	У %
1. Педагогічний стиль спілкування – це ...	10	31,3
2. Від чого залежить педагогічний стиль спілкування вчителя?	9	28,2
3. Педагогічний стиль спілкування вчителя буде дієвим та продуктивним, якщо ...	8	25
4. Про який стиль спілкування вчителя йде мова: «політика диктату й опіки, а в разі опору школярів владному тиску вчителя призводить до конфронтації»?	10	31,3
5. Методична робота – це ...	7	21,9
6. Які цілі методичної роботи ЗЗСО допомагають розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?	12	37,5
7. Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?	9	28,1
8. Про яку форму методичної роботи йде мова ...	8	25

Останньою було розроблено план бесіди з вчителями закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова) (див. додаток Г). Дана

методика дозволяє визначити роль педагогічного спілкування для кожного працівника.

Відтак, на питання «Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування у кожного вчителя?» 25% надали позитивну відповідь, 62,5% вагаються з відповіддю, а 12,5% учителів не вважають за можливе розвивати педагогічний стиль спілкування у кожного вчителя. На питання «Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?» 31,3% погодилися з даним твердженням, 43,8% вважають дане твердження можливим, але сумнівним, а 24,9% не вважають за можливе розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи закладу освіти.

Стосовно методик, прийомів та технологій за допомогою яких можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя, то 62,5% обрали методи та прийоми ігрової технології, а 37,5% обрали методи та прийоми інтерактивної технології навчання.

Продовжуючи речення «Запорукою педагогічного стилю спілкування вчителя є: його спрямованість на дитину, захопленість своєю справою ...», 62,5% написали «взаємодія з учасниками освітнього процесу», 21,9% зазначили «розвиток емпатії», 15,6% додали «система способів та прийомів, які використовує вчитель».

Щодо обґрунтування поетапності розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, користуючись наступною послідовністю дій, то 31,3% змогли чітко виконати дане завдання, 54,9% відчували труднощі та потребували додаткової роз'яснювальної роботи, 9,3% респондентів не змогли справитися із завданням.

На питання «Як Ви вважаєте, яке значення має педагогічний стиль спілкування для вчителя?» 25% змогли чітко, обґрунтовано та виважено дати відповідь на дане питання, 50% вчителів відповіли на питання, однак з відповіді

чітко видно про невпевненість, нечітку позицію та наявні сумніви. 25% не змогли чітко окреслити значення педагогічного стилю спілкування для вчителя.

Щодо найефективніших засобів розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, 28,2% постійна участь у методичній роботі закладу освіти, 53,2% – систематичне підвищення кваліфікації вчителя, 18,6% самоосвіта та наполеглива робота над підвищенням професійного рівня. Про якості, якими повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування, 56,3% вказали «наполегливість, цілеспрямованість, заповзятість», 31,3% – «навчання впродовж життя», 12,4% – «любов та повага до дітей». Стосовно професійних умінь, якими повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування, 53,1% – уміння організувати діяльність школярів та колективу, навчальний процес, свою власну діяльність; 28,1% – уміння чітко висловлювати власні думки та почуття за допомогою різних засобів спілкування; 18,8% респондентів зазначили, що це уміння, які дають право встановити адекватні взаємовідносини з учасниками освітнього процесу в ЗЗСО.

На останнє питання «Яких професійних умінь Вам бракує для планомірного розвитку педагогічного стилю спілкування?» 25% зазначили «уміння здійснювати рефлексію», 25% – «нездатність систематично здійснювати власний професійний розвиток», 25% – «брак часу на проведення педагогічних досліджень», 25% – «регулярна участь у методичній роботі закладу освіти».

Отже, результати бесіди з вчителями закладів загальної середньої освіти показали, що, в середньому, 28,1% опитаних розуміють цінність та важливість педагогічного стилю спілкування і вбачають його розвиток саме у системі методичної роботи закладу освіти. 53,1% учителів підтримують, схвалюють та бажають розвивати власний педагогічний стиль спілкування, однак лише за допомогою/під керівництвом директорату ЗЗСО. 18,8% респондентів не

вбачають важливості та актуальності у розвитку педагогічного стилю спілкування, адже вважають цю проблему не ваговою та не значною.

Висновимо, що на аналізі даних, які ми отримали у процесі проведення та опрацювання результатів емпіричного дослідження, вбачаємо велику значущість у розробці системи заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти.

3. 2. Система заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти

Професія вчителя безпосередньо включає постійне спілкування: з учнями, їхніми батьками, педагогічним колективом, керівництвом школи. Залежно від ситуації спілкування вчитель може займати різні позиції спілкування: домінує у спілкуванні (позиція над), звертається на рівних з партнером по комунікації (позиція нарівні) або ж займає підлегле положення (позиція під).

Для успішного спілкування та досягнення комунікативних цілей вчитель має вміти займати вірні комунікативні позиції, перебудовуватися, застосовувати різні стилі педагогічного спілкування залежно від обстановки та оточення. Однак, у реальному житті цього дуже складно, часто правила спілкування порушуються і вчителі роблять грубі комунікативні помилки.

Діалог виникає в процесі спілкування двох або більше людей, коли репліка-стимул спонукає співрозмовника до відповіді або дії, а репліка-відповідь звучить у відповідь. Процес взаємного спілкування відбувається через постійну зміну ролей. Обов'язковою умовою діалогу є безпосередній контакт між співрозмовниками, які по черзі слухають (сприймають) і говорять. Зберігаючи початок розмови (зміст попередніх реплік) у внутрішньому мовленні, кожен співрозмовник у внутрішньому мовленні планує зміст наступної репліки, основну тезу спілкування, логічно рухається до мети.

Діалогічне педагогічне спілкування – вид професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу та передбачає суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії вчителя та учня.

Педагогічний діалог – це дія в педагогічному процесі, яка дає можливість кожному партнеру самовиразитися в спілкуванні.

Для педагогічного діалогу характерні відкритість, людяність, толерантність, доброзичливість, спільне бачення питань взаємодії, ситуації, спільність спрямованості на вирішення проблеми, активність, у якій кожен не тільки відчуває вплив, але й впливає на іншого співрозмовника, готовність до цього прийняти точку зору іншої людини тощо, рівність психологічних позицій учителя й учня, взаєморозуміння, проникнення у світ один одного, граматична незавершеність речень, використання простих синтаксичних конструкцій. Ведення діалогу можливе за наявності його повноцінного предмета, особистих і життєвих проблем, прогалин у знаннях і потреб у спілкуванні. Діалог дозволяє висловитися, висловити свою думку. Його репліки враховують слова та позицію співрозмовника і є реакцією на нього. У ньому той, на кого впливають (учитель), завжди усвідомлює свою індивідуальну, особистісну позицію, водночас повинен поважати думку учня (учнів), за потреби вносити корективи у власну позицію. За таких умов учень дійсно стає повноцінним об'єктом педагогічної діяльності. Основними функціями педагогічного діалогу є передача відповідними засобами інформації, соціального досвіду, культурних надбань людства і конкретного середовища, формування певного світогляду; у регулюванні стосунків, формуванні взаєморозуміння в результаті спілкування; Забезпечення саморегуляції та саморозвитку особистості на основі «діалогу з собою» (рефлексивна функція), прийняття вчителем учня як цінності, орієнтація на його унікальність тощо. Провідна роль в організації діалогу належить вчителю, який має бути підготовленим і зацікавленим у результатах взаємодії з учнями. Учитель може керуватися особистістю (суб'єктністю) учня, але

водночас він навчає і учень навчається. Баланс партнерів у педагогічному діалозі визначається інтересом обох сторін, кожна усвідомлює інтерес співрозмовника. Проте межі діалогу в партнерстві «вчитель-учень» визначає вчитель. Такі партнери стають співавторами, але з різними знаннями, досвідом і цілями діалогу. Технологія організації діалогу включає подання комунікативної ситуації (Де відбувається діалог? Хто співрозмовник? Яка мета діалогу?). Особа, яка вступає в діалог, має потребу щось з'ясувати, повідомити, переконати, спонукати до чогось. Мотив викликає найрізноманітніші прояви спілкування: питання - відповідь, прохання - згода (відмова), пропозиція - згода (відмова) і т. д. Учитель планує свій виступ, виходячи з комунікативної ситуації, тобто враховує тему, основну думку, форму і стиль.

Учитель не зводить своїх дій до оцінювання поведінки учня та вказівки на необхідність і можливості вдосконалення. Він повідомляє про це учневі та дає оцінку його діям. Йдеться не про усунення оціночного судження, а про зміну його авторства, що забезпечує співпрацю, рівність і активність обох сторін. У педагогічному діалозі вчитель обирає позицію співрозмовника, який, будучи джерелом інформації, лідером спілкування, не тільки визнає право учня на помилку, але й власне ставлення до діяльності як партнера по спілкуванню, а й визнає за ним право на помилку. стимулює його незалежність у судженнях. Він повинен уміло реалізовувати суб'єкт-суб'єктні відносини і забезпечувати двосторонню активність у взаємодії; цілеспрямована передача ініціативи співрозмовнику, викликання його спонтанних реакцій; забезпечити згуртованість учасників діалогу, знайти спільне поле взаємодії та створити відчуття єдності; Зосередьтеся на відповідях співрозмовника, продовжуйте його думки і не відмовляйтеся від них. Корисно застосувати поради та зацікавити ними учнів.

У процесі діалогу вміє формувати етико-духовну поведінку та спілкування учнів, розвивати смак до слова, жестів, міміки та інтонації.

Орієнтація вчителя на співрозмовника та взаємовплив своїх поглядів. Особистісна рівність у діалогічному спілкуванні передбачає різні позиції його учасників. Учень перебуває в колі своїх потреб, діє для їх задоволення (намагання самоствердитися, навчитися нового тощо), учитель концентрує свої зусилля на потребах учня. Під час такого спілкування особа співрозмовника, його спрямованість уваги на мету, мотиви, точку зору та рівень підготовки до діяльності. При побудові діалогу важливо використовувати прийоми атракції, які передбачають легке сприйняття позиції людини, до якої вибудовується емоційно-позитивне ставлення (почуття симпатії, дружби, кохання).). Здобуттю симпатії сприяють: використання прийому «власного імені» (його звучання підсвідомо викликає приємні емоції, виявляє повагу до особистості); доброзичлива щира посмішка (підбадьорення, заохочення, розуміння) як сигнал партнеру по спілкуванню («Я твій друг»); приховувати негативні емоції, навіть законні; використання механізмів навіювання (переконання) для формування у співрозмовника впевненості у власних силах, впевненості в наявності позитивних якостей (прийняття компліменту); терпляче, співчутливе вислуховування співрозмовника, що дозволяє йому задовольнити потребу у самовираженні, формує позитивне ставлення до вчителя. Зосередженість на співрозмовнику передбачає готовність змінити свої наміри і думки відповідно до зворотної реакції. Учитель, який звертає увагу на реакцію дитини, досягає взаємодії на рівні її інтересів і пропонує шляхи вирішення її проблем. Не менш важлива сила уяви, яка дозволяє побачити себе на місці співрозмовника, з'ясувати, наскільки зрозумілим буде для нього сказане. Важливою якістю вчителя є вміння побачити ситуацію очима дитини.

У його формуванні велике значення має інтуїція - здатність бачити особливості іншої людини шляхом безпосереднього спостереження без логічних міркувань. Процес міжособистісного розуміння відбувається значною мірою в емоційній сфері, оскільки почуття, симпатія та емпатія допомагають

зустрічатися з іншими людьми. розуміти більш адекватно. Уміння сприймати чужі почуття як свої, вміння емоційно реагувати є необхідною частиною педагогічного спілкування і специфічним засобом пізнання людини від людини.

Діалог, у ході якого відбувається обмін не лише знаннями, а й особистісними смислами, співробітництвом та участю, забезпечує гуманістично-демократичний стиль спілкування в системі «вчитель-учень». Ефективність педагогічного діалогу пов'язана з необхідністю подолати бар'єри діалогічної взаємодії – перешкоди, які перешкоджають здійсненню діалогу між партнерами. Між ними розрізняють ситуативні бар'єри діалогічної взаємодії (розмежування партнерів у просторі); сугестивні бар'єри діалогічної взаємодії (недовіра, егоцентризм); тезауртусні бар'єри діалогічної взаємодії (безкультур'я, низький рівень інтелектуального розвитку); інтеракційні бар'єри діалогічної взаємодії (невміння планувати та організовувати колективну взаємодію). Їх подолання потребує відповідної готовності та зусиль з боку вчителя. Важче долаються бар'єри, які залежать від властивостей особистості, особливо протипоказаних (недовірливість, егоїзм, людиноненависницький світогляд, відсутність гумору). Досить важко подолати тезауртусні бар'єри, що виражають низький рівень інтелектуального розвитку, відсутність творчих здібностей тощо.

У контексті дослідження пропонуємо систему заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти:

1. Банк тренінгових вправ для вчителів ЗЗСО з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.
2. Низка педагогічних ситуацій для вчителів.
3. Перелік курсів для підвищення кваліфікації.
4. Список тем для індивідуальних консультацій з педагогами з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.

5. Тематика методичних семінарів.

6. Проблематика для роботи творчих груп вчителів.

Пропонуємо банк тренінових вправ для вчителів ЗЗСО з метою розвитку педагогічного стилю спілкування. Тренінгові вправи спрямованих на здобуття навичок орієнтування у будь-якій ситуації та на швидке вироблення найефективніших рішень, які полягають у виборі комунікативної (мовленнєвої) позиції.

У запропонованих тренінгах-заняттях основну увагу буде приділено спеціальним ігровим вправам, спрямованим на розвиток комунікативних навичок педагога.

Так, вправа «Відвертість проти маніпулювання». Ведучий: «Ви викликали до дошки школяра, і він не зміг відповісти на домашнє завдання. Що ви говорите?» А чи кажете ви приблизно таке: «Ну, ти знову не вивчив, сідай - два!».

А тепер давайте подумаємо, що треба сказати вчителю в цій ситуації, якщо він намагається бути відвертою і відкритою людиною і хоче уникнути педагогічного маніпулювання. У цьому випадку він каже: «Знаєш, Сергію, я впевнений, що ти можеш добре вчитися. Ти здібний хлопець! Коли ти погано готуєшся до уроку та погано відповідаєш, я завжди це переживаю. Я був би радий, якби ти зміг виправити свою двійку!». Порівняємо ці дві фрази. Перша виражає вплив маніпулятивного характеру: прослуховування – оцінка. Вчитель особистісно закритий, він присутній як людина. У словах педагога не виявлено його ставлення до учня і до того стану, в яке він потрапив. Друга фраза виражає одкровення вчителя: «Я переживаю ...», «Я був би радий ...». Психологічний механізм другого висловлювання полягає в демонстрації рівноправності позиції вчителя: його відвертість спрямована до учня як людини, як рівноправного партнера з комунікативної взаємодії.

Ведучий, продовжуючи вправу: «Як далі вчитель буде реальне спілкування з учнями? Після уроку він попросить Сергія залишитися і поговорить із ним».

Давайте розіграємо ситуацію взаємодії вчителя та учня.

Цю тренінгові вправу спробуйте почати з опису своїх почуттів та переживань і, наприклад, розповіді про те, як з вами у шкільні роки траплялися подібні ситуації.

Згадайте, які ще проблемні ситуації ви могли б вирішити у відвертій розмові з учнем? Спробуйте практично подолати звичку до педагогічного маніпулювання і бути у школі «менше учителем - більше педагогом».

Наступна тренінгова вправа «Іванов, Петров, Сидоров». Учитель, використовуючи засоби педагогічного маніпулювання, зазвичай називає учнів на прізвища. Таке формальне звернення «згори – вниз» наголошує на діловому, адміністративному стилі впливу. І, навпаки, вчитель, який прагне реального спілкування з хлопцями, як правило, називає їх за іменами. Причому, що частіше він вимовляє ім'я дитини на розмові, то міцніше психологічний контакт з-поміж них. Учасникам тренінгу пропонується розіграти ситуацію, в якій вони звертатимуться до учнів на ім'я. Причому учасники самі пропонують ситуації з особистого досвіду, а потім розігрують їх.

Вправа «М'язова броня». Щоб змінити позицію «над» на позицію «нарівні», необхідно звільнити власні емоції.

Відомо, що фізично існують м'язові механізми, що блокують емоційну активність людини. Описано сім кіл «м'язової броні», що перетинає тіло і пригнічує прояв безпосередніх емоцій: на рівні очей, рота, шиї, грудей, діафрагми, живота та тазу. Ведучий пропонує учасникам тренінгу наступні вправи: глибоко зітхнути, при видиху різким рухом в уяві зірвіть напружену маску зі свого обличчя, розслабте губи, звільніть шию і груди.

Таким чином, за допомогою даних вправ вчителі зможуть з легкістю опанувати основні прийоми адаптації стилю педагогічного спілкування до конкретної ситуації для збільшення показників успішності, встановлення сприятливої психологічної обстановки в класі, між навчальними, довірчих і поважних відносин без втрати авторитетності.

Стосовно низки педагогічних ситуацій для вчителів (див. додаток Д), зауважимо, що педагогічні ситуації – це обставини, які виникають в освітньому процесі ЗЗСО. Без їх правильного вирішення неможлива подальша ефективна взаємодія її учасників. Наприклад, якщо вчитель ігнорує ситуацію, якщо на початку уроку на її очах учень б'є книжкою по голові сусіда по парті, тоді кожен залишається у своїй «проблемі»: той, хто вдарив, вважатиме себе переможцем і плануватиме наступне «торжество», а той, хто кого вдарили, той почуватиметься скривдженим. Про яку результативність педагогічного процесу можна говорити. Таким чином, запорукою успішної роботи є процес вибору правильного методу вирішення педагогічної ситуації. При цьому важливо пам'ятати, що він має змістовний характер: виникає в результаті взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, якими можуть бути не тільки учні, їхні батьки, вчителі, адміністрація, працівники школи, а також сторонні учасники. Варто додати, що розв'язання та обговорення педагогічних ситуацій стимулює розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя.

Надаючи перелік курсів для підвищення кваліфікації вчителів, вважаємо за доцільне проаналізувати та виокремити курси КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради». Зауважимо, що вибрані курси, прямо чи опосередковано, спрямовані на розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти. Відтак: Методичний інструментарій навчання української мови у вимірі освітніх реалій НУШ; Інноваційні підходи до викладання нових модулів спорту; Інноваційний інструментарій навчання математики в базовій школі; Навчання через гру,

Особиста навчальна мережа вчителя англійської мови: створюємо разом; Психосоціальна підтримка дітей, які постраждали під час бойових дій: психотравмуючі події, травми та їх наслідки; Реалізація інтегративної стратегії навчання історії; Внутрішня система оцінки якості освіти ЗЗСО: організаційний, методичний та управлінський супровід; Діяльність класного керівника в умовах НУШ: нові підходи та педагогічні інструменти реалізації; Педагогічні технології – «must have» дидактичної шафи вчителя; Контент курсів морального спрямування: інноваційні формати, Арт-технології як оздоровчий засіб; Soft skills для педагога: розвиваємо гнучкі навички тощо.

У контексті досліджуваної проблеми надаємо список тем для індивідуальних консультацій із педагогами з метою розвитку педагогічного стилю спілкування: «Як розвивати власний педагогічний стиль спілкування?», «Труднощі, які у мене виникають у процесі розвитку педагогічного стилю спілкування», «Уміння та навички, необхідні мені для розвитку власного педагогічного стилю спілкування», «Що мені бракує для розвитку власного педагогічного стилю спілкування?», «Чи варто розвивати власний педагогічний стиль спілкування?», «Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування у системі методичної роботи нашого закладу освіти?», «Складання/корегування індивідуального плану розвитку педагогічного стилю спілкування» тощо.

Пропонуємо тематику методичних семінарів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти: Майстер-клас як форма методичної роботи з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, Розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи ЗЗСО, Роль спілкування в педагогічному процесі закладу освіти, Розвиток вербальних спроможностей сучасного вчителя НУШ, Педагогічний стиль спілкування вчителя та чинники його розвитку тощо.

Отож, велику роль відіграє стиль спілкування, який обрав собі вчитель, адже саме вчитель відповідає за створення сприятливих умов для

психологічного комфорту дитини. Помилки в поведінці вчителів призводять до «відхилень» у поведінці учнів: в одних вони мають характер напруженості, в інших – манії несправедливих образ і переслідувань, у третіх – озлобленості, четверте – байдужість, в інших – п'яте байдужість. На сьогодні існує велика різноманітність стилів педагогічного спілкування (від підпорядкування до партнерства та відсутності спрямованого впливу), що зумовлює складність і різноманітність взаємин «учитель-інші учасники освітнього процесу». Педагогічний стиль спілкування характеризується широким контактом з учнями, виявляючи до них довіру та повагу, вчитель намагається встановити емоційний контакт з дитиною, не пригнічує її суворістю та покараннями; у спілкуванні з дітьми переважають позитивні оцінки.

Висновки до третього розділу

Педагогічний стиль спілкування вчителя переважно розглядають як усталена система методів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їхніми батьками чи колегами по роботі. Все залежить від особистих якостей вчителя та комунікативної ситуації. До особистісних якостей відноситься ставлення педагога до дітей та володіння організаторськими прийомами.

Стиль спілкування знаходить своє вираження: особливості комунікативних здібностей учителя; характер стосунків між учителем та іншими учасниками освітнього процесу; творча індивідуальність педагога; особливості колективу. Педагогічний стиль спілкування вчителя суттєво впливає на системність і ефективність професійної діяльності: забезпечує готовність учнів до сприйняття знань, сприяє зняттю психологічного бар'єру, наближає учасників освітнього процесу до вчителя.

Для успішного спілкування та досягнення комунікативних цілей вчитель має вміти займати вірні комунікативні позиції, перебудовуватися, застосовувати різні стилі педагогічного спілкування залежно від обстановки та оточення. Однак, у реальному житті цього дуже складно, часто правила спілкування порушуються і вчителі роблять грубі комунікативні помилки. З цієї причини я хочу запропонувати кілька тренінгових занять, спрямованих на здобуття навичок орієнтування в будь-якій ситуації та на швидке вироблення найефективніших рішень, які полягають у виборі комунікативної позиції.

За допомогою вправ вчителі зможуть з легкістю опанувати основні прийоми адаптації стилю педагогічного спілкування до конкретної ситуації для збільшення показників успішності, встановлення сприятливої психологічної обстановки в класі, між навчальними, довірчих і поважних відносин без втрати авторитетності.

У контексті дослідження пропонуємо систему заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти:

1. Банк тренінгових вправ для вчителів ЗЗСО з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.
2. Низка педагогічних ситуацій для вчителів.
3. Перелік курсів для підвищення кваліфікації.
4. Список тем для індивідуальних консультацій з педагогами з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.
5. Тематика методичних семінарів.
6. Проблематика для роботи творчих груп учителів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі опрацьовано психолого-педагогічну та методичну літературу щодо проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО.

Педагогічний стиль спілкування відображає особливості комунікативних здібностей учителя, характер взаємостосунків, творчу індивідуальність учителя, особливості педагогічного колективу та прямо чи опосередковано впливає на методичну роботу педагога. Стиль педагогічного спілкування залежить від особистих якостей педагога та визначеної ситуації спілкування.

Трактуємо поняття «педагогічний стиль спілкування» як професійне спілкування вчителя з учасниками освітнього процесу, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної мети. Педагогічний стиль спілкування може бути ефективним тільки за умови поваги до співрозмовників, розуміння їхніх основних інтересів і потреб, правильного оцінювання комунікативних ситуацій та вибору найбільш підходящих прийомів спілкування.

Пропонуємо форми методичної роботи у закладі загальної середньої освіти, які ефективно впливають на розвиток педагогічного стилю спілкування вчителя: теоретичний та методичний семінари, майстерня педагога, методичний практикум, вікторина, наукові конференції та педагогічні читання, майстер-клас тощо.

Досліджено сучасний стан проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи школи. Емпіричне дослідження проходило у три етапи: підготовчий, основний та завершальний.

Визначено вибірку дослідження, у якому взяло участь 32 вчителя Златоустівського ЗЗСО та Березівського ЗЗСО Березівської міської ради Березівського району Одеської області.

Відповідно до мети та завдань дослідження обрано наступний діагностичний інструментарій: анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова); опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова); тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова); план бесіди з вчителями закладів загальної середньої освіти (автори: Т. Гарачук, О. Борисова).

Анкетування вчителів закладу загальної середньої освіти показало, що 25% вчителів вважають за доцільне розвивати власний педагогічний стиль спілкування, 50% важко відповісти, а 25% респондентів не планують розвивати власний педагогічний стиль спілкування. На питання «На Вашу думку, на якому рівні у вашому закладі організована робота з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?» 28,2% педагогів вибрали високий рівень, 53,2% – достатній, 18,6% надали перевагу низькому рівню. Опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти продемонстрував, що 28,2% надали чіткі поради та рекомендації щодо розвитку педагогічного стилю спілкування, опираючись на власний досвід та практику, 53,2% змогли відповісти на питання, консультуючись із довідковою літературою, 18,6% респондентів не змогли надати чітких рекомендацій. Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти, засвідчило, в середньому, 31,3% вчителів відповіли на всі питання правильно, тобто показали високий рівень оперування теоретичними знаннями з проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування педагога в системі методичної роботи закладу освіти. 43,8% відповіли на запропоновані питання з незначними помилками, тобто показали середній рівень володіння теоретичними знаннями з даної проблеми, а 24,9% респондентів зробили 3-4 помилки у тестовій роботі, відтак продемонстрували не знання та не оперування інформацією з проблеми розвитку педагогічного стилю спілкування педагога в системі методичної роботи закладу освіти. Результати бесіди з вчителями

закладів загальної середньої освіти показали, що, в середньому, 28,1% опитаних розуміють цінність та важливість педагогічного стилю спілкування і вбачають його розвиток саме у системі методичної роботи закладу освіти. 53,1% учителів підтримують, схвалюють та бажають розвивати власний педагогічний стиль спілкування, однак лише за допомогою/під керівництвом директорату ЗЗСО. 18,8% респондентів не вбачають важливості та актуальності у розвитку педагогічного стилю спілкування, адже вважають цю проблему не вагомою та не значною.

З метою оптимізації даного процесу пропонуємо систему заходів з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя в системі методичної роботи закладу освіти:

1. Банк тренінгових вправ для вчителів ЗЗСО з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.
2. Низка педагогічних ситуацій для вчителів.
3. Перелік курсів для підвищення кваліфікації.
4. Список тем для індивідуальних консультацій з педагогами з метою розвитку педагогічного стилю спілкування.
5. Тематика методичних семінарів.
6. Проблематика для роботи творчих груп вчителів.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителів старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинська Є. Вектори змін методичної роботи в закладах загальної середньої освіти в контексті реформування освіти в Україні. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5086 (дата звернення: 20.10.2022).
2. Білуха М. Методологія наукових досліджень : Підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
3. Вайніленко Т. Основи професійного самовдосконалення педагога: методичні рекомендації. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 250 с.
4. Василенко Н. Науково-методична робота в школі. ВГ «Основа», 2013. 176 с.
5. Волканова В. Організація методичної роботи. Київ : Шк. світ, 2010. 128 с.
6. Галета Я. Інформаційна культура в професійній підготовці майбутнього педагога. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 24-27.
7. Гарькавець С., Волченко Л. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. 100 с.
8. Гнатюк О. Особистість сучасного педагога. *Початкова освіта*. 2002. № 3. С. 3-5.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
10. Грітченко Т. Я. Формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи : монографія. Умань : ФОП Жовтий О., 2013. 189 с.
11. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога в XXI столітті. *Рідна школа*. 2003. № 6. С. 6-9.

12. Данилова Г. Акмеологічна модель педагога. *Освіта і управління*. 2006. № 3-4. С. 82-84.
13. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 15.09.2022).
14. Драйден Г. Революція в навчанні / Драйден Г., Вос Дж. Львів : Літопис, 2005. 542 с.
15. Єрмола А., Василенко О. Технологія організації науково-методичної роботи з педагогами. Харків : ІМЦ, 2007. 343 с.
16. Жерносек І. Удосконалення науково-методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях і гімназіях : Монографія. Київ : ІСДО, 2001. 204 с.
17. Закон України «Про освіту» №1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008 року. URL: Верховна Рада України. Офіц. вид. http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/ (дата звернення: 10.11.2022).
18. Концепція педагогічної компетентності. URL: <http://www.kgra.km.ua> (дата звернення: 20.11.2022).
19. Лебідь О. Управління початковою школою. Навч. посіб. Вінниця, 2015. 311 с.
20. Макарова Т. Організація навчального процесу та методичної роботи. Харків : Ранок, 2008. 304 с.
21. Методична робота в школі / Упоряд. М. Голубенко. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.
22. Методичний портал «Вчитель вчителю». URL: <http://teacher.at.ua> (дата звернення: 29.09.2022).

23. Міщенко С. Методичний супровід професійного зростання викладача. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С. 238-243.

24. Неприцький О. Розвиток лідерських якостей і установок шляхом тренінгового навчання лінійних керівників. IV Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні аспекти розвитку пам'яті та творчого мислення». м. Вінниця, 16-18 жовтня 2008 р. Вінниця, 2008. С. 33-35.

25. Орбан-Лембрик Л. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги - XXI, 2009. 528 с.

26. Осадченко І. Технологія ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : дис. ... доктора пед., наук : 13.00.09. Умань, 2013. 540 с.

27. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / Пехота О., Кіктенко А., Любарська О. та ін.; за заг. ред. Пехоти О. Київ : А.С.К., 2002. 255 с.

28. Порадник педагога-дослідника: Методичні поради / Уруський В. (автор-упорядник). Тернопіль : ТОКІППО, 2009. 80 с.

29. Партола В., Смолянчук Н. Засвоєння майбутніми вихователями дитячого садка різних стилів педагогічного спілкування під час вивчення дисциплін природничо-математичного циклу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип 51 (104). 2016. С. 261-267.

30. Парщук С. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. 345 с.

31. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя. URL: <http://osvita.ua/school/method/9170/> (дата звернення: 12.11.2022).

32. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

33. Савенкова Л. Педагогічне спілкування: Навчальний посібник. Київ : КДЕУ, 1997. 51 с.

34. Співакова І. Теорія і практика організації методичної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія, 2015. Вип. 220. С. 182-194.

35. Ставицька О. Психологічні особливості використання невербальних засобів спілкування у діяльності вчителя : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Рівне, 2009. 264 с.

36. Сухомлинський В. Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. К., 1976. Т. 1.

37. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Т.3. Київ : 1977. 147 с.

38. Теслюк В. Психологічні засади формування індивідуального стилю професійно-педагогічного спілкування у майбутніх викладачів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. К., 2007. 250 с

39. Упатова І. Науково-методична робота як чинник професійного становлення учителя в умовах модернізації освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2012. Випуск XXX. С. 171-179.

40. Федулова Л. Актуальні проблеми менеджменту в Україні. Київ : Фенікс, 2005. 240 с.

41. Фіцула М. Педагогіка : Навч. посіб. Вид. 3-тє., випр., доп. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.

42. Школа молодого методиста / упоряд. М.Голубенко. Київ : Шк. світ, 2009. 128 с.

43. Яворська Г. Особистість педагога та її роль у навчально-виховному процесі. Педагогіка для правників. Київ : 2004. 186 с.

44. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

45. Livingstone S. Critical reflections on the benefits of ICT in education. *Oxford review of education*. 2012. Vol. 38. Issue 1. P. 9-24.
46. Livingstone S., Blum-Ross A. Parenting for a digital future: how hopes and fears about technology shape children's lives. Oxford University Press, CIIA, 2020.
47. Matsumoto D., Frank Mark G. Nonverbal Communication. San Francisco State University and Humintell LLC, USA, 2013. 336 p.
48. Shi X., Wilson S. R. Influence. *The International Encyclopedia of Organizational Communication*. 2017. John Wiley & Sons, Inc. P. 1-13.
49. The Social Psychology of Nonverbal Communication. Edited by A. Kotic, D. Chadee. Palgrave Macmillan, 2014. P. 43-57.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів закладу загальної середньої освіти

(автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Шановний колего, будь ласка, дайте відповіді на наступні питання!

1. Чи належним чином, на Вашу думку, слід організувати роботу з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у вашому ЗЗСО?

- а) Так.
- б) Важко відповісти.
- в) Ні.

2. На Вашу думку, на якому рівні у вашому закладі організована робота з розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

- а) Високому.
- б) Достатньому.
- в) Низькому.

3. Чи вважаєте Ви, за доцільне, розвивати власний педагогічний стиль спілкування?

- а) Так.
- б) Важко відповісти.
- в) Ні.

4. Який Ваш власний стиль спілкування?

- а) Демократичний.
- б) Ліберальний.
- в) Авторитарний.

5. Чи розумієте Ви поняття «методична робота в закладі загальної середньої освіти»?

- а) Так.

б) Важко відповісти.

в) Ні.

6. Що впливає на якість організації Вашої методичної роботи? (оберіть декілька варіантів)

а) Курси підвищення кваліфікації.

б) Робота методичних об'єднань ЗЗСО.

в) Неперервна освіта педагога.

г) Вивчення та використання педагогічного досвіду колег.

д) Систематичні засідання творчої групи вчителів.

ж) Активна діяльність директорату ЗЗСО.

з) Діяльність працівників Центрів професійного розвитку педагога.

7. Чи можна, на Вашу думку, розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?

а) Так.

б) Важко відповісти.

в) Ні.

8. Хто, на вашу думку, має координувати процес розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи?

а) Сам учитель.

б) Заступник директора з методичної роботи.

в) Працівники Центрів професійного розвитку педагога.

Опитувальник для вчителів закладів загальної середньої освіти

(автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Шановний колего, будь ласка, дайте відповіді на наступні питання!

1. Що називають стилем спілкування?

2. Як трактується сутність поняття «стиль спілкування» у психолого - педагогічній літературі?

3. Що ви розумієте під поняттям «педагогічний стиль спілкування»?

4. Які стилі спілкування вам відомі? Які вчені є їх розробниками?

5. Визначте позитивні й негативні риси авторитарного, демократичного та ліберального стилів спілкування педагога.

6. Як розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?

7. Які методи та прийоми сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя у системі методичної роботи?

8. Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

Тестування для вчителів закладів загальної середньої освіти

(автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Шановний колего, будь ласка, подумай та вибери правильну відповідь на наступні питання!

1. Педагогічний стиль спілкування – це ...
 - а) сукупність пізнавальних властивостей особистості, які виявляють себе та розвиваються в ході успішного вирішення проблем та завдань;
 - б) індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії вчителя та інших учасників освітнього процесу;
 - в) самостійною, ініціативною діяльністю дитини, спрямованою на пізнання навколишньої дійсності.
2. Від чого залежить педагогічний стиль спілкування вчителя?
 - а) Особистих якостей вчителя та мовленнєвої ситуації.
 - б) Проявів емпатії.
 - в) Клімату в педагогічному колективі.
3. Педагогічний стиль спілкування вчителя буде дієвим та продуктивним, якщо ...
 - а) стиль спілкування буде характерний схильністю до наказового тону, різких зауважень;
 - б) заснований на повазі до всіх учасників освітнього процесу;
 - в) учитель уникає прийняття рішень, передає ініціативу колегам чи адміністрації закладу освіти.
4. Про який стиль спілкування вчителя йде мова: «політика диктату й опіки, а в разі опору школярів владному тиску вчителя призводить до конфронтації»?
 - а) ліберальний;

б) демократичний;

в) авторитарний.

5. Методична робота – це

а) постійне та систематичне підвищення кваліфікації педагогів;

б) система взаємозалежних дій педагога, спрямованих на професійний розвиток, вдосконалення педагогічного потенціалу колективу та освітнього процесу, досягнення оптимального рівня навчання, виховання і розвитку школярів;

в) самоосвітня діяльність вчителів.

6. Які цілі методичної роботи ЗЗСО допомагають розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

а) виявлення, узагальнення, поширення передового педагогічного досвіду, обмін цінними методичними знахідками з колегами;

б) збагачення теоретичних знань педагогів;

в) осмислення та упровадження нових нормативних актів та документів.

7. Які форми методичної роботи сприяють розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

а) методичні виставки, виготовлення стіннівок, оформлення бюлетнів;

б) індивідуальні консультації, методичні об'єднання, семінари конференції, педагогічні читання, рольова гра;

в) робота методичного кабінету, участь у методичній раді школи.

8. Про яку форму методичної роботи йде мова: «організовується з метою термінового розв'язання складної навчально-методичної проблеми шляхом висунення припущень, обговорення, дискутування, доведення/спростування власної думки. Особливістю є максимальна концентрація уваги педагогів на даній проблемі, активна участь усіх учасників у її обговоренні»?

а) відкритий урок;

б) рольова гра;

в) «мозковий штурм».

Загальна сумарна оцінка результатів складається за ключем, наведеним у таблиці (1 правильна відповідь – 1 бал):

№ питання	1	2	3	4	5	6	7	8
правильна відповідь	б	а	б	в	б	а	б	в

План бесіди з вчителями закладів загальної середньої освіти

(автори: Т. Гарачук, О. Борисова)

Шановний колего, будь ласка, подумай та дай відповіді на наступні питання!

1. Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування у кожного вчителя?

2. Чи можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя у системі методичної роботи?

3. За допомогою яких методик, прийомів, технологій, на Вашу думку, можна розвивати педагогічний стиль спілкування вчителя?

4. Продовжіть речення: Запорукою педагогічного стилю спілкування вчителя є: його спрямованість на дитину, захопленість своєю справою,

5. Обґрунтуйте поетапність розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя, користуючись наступною послідовністю дій:

вивчити свої _____

встановити недоліки _____

працювати над подоланням _____

оволодіти технологією _____

закріпити набуті знання _____

6. Як Ви вважаєте, яке значення має педагогічний стиль спілкування для вчителя?

7. Вкажіть найефективніші засоби розвитку педагогічного стилю спілкування вчителя?

8. Якими якостями повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування?

9. Якими професійними вміннями повинен володіти вчитель для цілеспрямованого розвитку власного стилю спілкування?

10. Яких професійних умінь Вам бракує для планомірного розвитку педагогічного стилю спілкування?

Педагогічні ситуації для вчителів**з метою розвитку педагогічного стилю спілкування [26]**

1. Сергійко збирався йти на перерву, приготувався до наступного уроку і пішов мимо підвіконня до класних дверей. Відстань між підвіконням та учнівськими партами – незначна. Дитина, йдучи, незумисне зачепила одягом кактус на підвіконні і той упав на підлогу. Горщик, у якому ріс кактус, розбився. Решта учнів, котрі ще не вийшли із класу, мовчки спостерігали, очікуючи вашої реакції».

Ваші дії:

- а) висварити хлопчика при всіх, щоб більше ніхто навіть не доторкався до підвіконня;
- б) не звертати увагу: нехай прибиральниця збере черепки;
- в) насваритися і наказати завтра принести нового вазона;
- г) заспокоїти налякану дитину; дати завдання хлопчику щодо прибирання черепків; спільно вирішити подальшу «долю» кактуса;
- д) присоромити та зробити у щоденнику хлопчика відповідний запис;
- е) викликати директора школи;
- є) свій варіант.

2. Ви пояснюєте новий матеріал. Тим часом Сергійко під партою починає розмотувати цукерку, шурхіт обгортки якої Вам заважає.

Ваші дії:

- а) висварити хлопчика при всіх, щоб більше ніхто не думав їсти цукерку посеред уроку;
- б) не звертати увагу: нехай дитина втамує почуття «легкого голоду»;
- в) забрати цукерку і на перерві з'їсти самому;
- г) присоромити та зробити у щоденнику хлопчика відповідний запис;

д) зупинити дії хлопчика відповідним (суто педагогічним) поглядом або жестом;

е) ваш варіант.

3. Уже розпочався урок. Раптом різко відкриваються двері і заходить розгнівана мати одного з учнів цього класу. «Ви не правильно вчора поставили моєму синові оцінку!» – викрикнула вона.

4. Ви пояснюєте новий матеріал. Бешкетник Сашко під час Вашої розмови напівголосно тупає ногами під партою. Коли припиняєте промову – Сашко перестає тупати ногами тощо.

Ваші дії:

а) висварити хлопчика при всіх, щоб більше ніхто не наважувався так зробити;

б) не звертати увагу: незабаром йому набридне;

в) насваритися і наказати завтра прийти до школи з батьками;

г) викликати директора школи;

д) присоромити та зробити у щоденнику хлопчика відповідний запис;

е) зупинити дії хлопчика відповідним (суто педагогічним) поглядом або жестом;

є) припинити промову і, дивлячись Сашкові у вічі, жартома сказати: «Здається, хтось у нашому класі ногами вивчає азбуку Морзе. Може й нас навчиш»;

ж) свій варіант.

5. «Спускаючись сходами, бачу: Володя С. перочинним ножиком ріже сходові поручні. Зачувши мої кроки, стрімголов кинувся бігти, залишивши на майданчику своє пальто. Зловити «зловмисника» виявилось нескладною справою. Розповідаю матері про той випадок, що трапився, а та дивується:

– Не може цього бути! Напевно, це хто-небудь з тих хлопців, що були разом з сином.

Володя збентежений...

У квартирі, де живе хлопчик, – чистота, паркет натертий до блиску, красиві меблі. Відчувається, що в будинку дбайливо ставляться до заведеного порядку і речей.

– Це правда, що ти псував поручні?

– Я тільки спробував, як ріже ніжик...

Втручаюся в розмову:

– Але навіщо ж псувати поручні? Ось спробуй різати у себе удома стілець або свій стіл. Чи не все одно, що різати – стіл або поручні...

У хлопчика на обличчі німе здивування, і він обурено вигукує:

– Це ж не можна!

Мати пояснює:

– Це його стіл... Батько йому купив».